

Univerzita Karlova v Praze
Evangelická teologická fakulta

Bakalářská práce

Monika Dvořáková

Prevence kriminality mládeže

Vedoucí práce: Mgr. Petr Jandejsek

Obor: Sociální a pastorační práce

Prosinec 2005

Poděkování

Děkuji vedoucímu mé bakalářské práce panu Mgr. Petru Janděskovi za odborné a trpělivé vedení a za cenné připomínky.

Také děkuji svým rodičům, sourozencům a přátelům. Díky jejich trpělivé podpoře a pomoci jsem zdárně dospěla až k psaní těchto řádků.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci Prevence kriminality vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů a literatury.

V Praze dne 15.12.2005

Monika Dvořáková

Obsah

Úvodem	5
1. Prevence kriminality	8
1.1 Vymezení pojmů	8
1.2 Klasifikace prevence kriminality	10
1.2.1. Rozdělení podle zaměření na cílový objekt	10
1.2.2 Úrovně preventivních aktivit	12
1.3 Příčiny kriminality	14
1.3.1 Dědičnost a vrozené osobnostní dispozice	14
1.3.2 Společnost	16
1.4 Prevence, nejen, dětí a mládeže	17
1.4.1 Úloha rodiny	17
1.4.2 Úloha školy	22
2. Kriminalita mládeže	25
2.1 Vývoj kriminality mládeže v ČR	25
2.2 Specifické znaky kriminality mládeže	30
3. Programy prevence kriminality	32
3.1 OS Prak – Sdružení pro prevenci kriminality	32
3.1.1 Vznik a vývoj projektu	32
3.1.2 Poslání, cíle projektu	34
3.1.3 Současné aktivity Praku	35
3.1.4 Metoda hodnocení	40
3.2. Program PĚT P	41
3.2.1 Vznik projektu	41
3.2.2 Charakteristika programu PĚT P	42
3.2.3 Kdo může být klientem programu PĚT P	42
3.2.4 Pracovníci programu PĚT P	43
3.2.5 Průběh programu PĚT P	44
3.2.6 Metoda hodnocení	47
3.3 Projekt Lata	48
3.3.1 Vznik projektu	48
3.3.2 Charakteristika programu Lata	50
3.3.3 Význam slova Lata	51
3.3.4 Kdo může být klientem programu Lata	51
3.3.5 Pracovníci projektu Lata	52
3.3.6 Metoda hodnocení	52
Závěrem	54
Resumé	55
Bibliografie	56

Úvodem

Svou bakalářskou práci jsem se rozhodla věnovat problému prevence kriminality dětí a mládeže, protože ho považuji v současné době za velmi důležité, a myslím si, že je užitečné se mu věnovat. Stále se pohybujeme mezi dětmi a mladými lidmi, je proto dobré rozumět problémům jejich vývoje.

Ráda bych ve své práci shrnula poznatky o prevenci kriminality a o kriminalitě samotné se zaměřením na preventivní programy. Věnuji se zde třem základním úrovním prevence a každou představuji na konkrétním příkladu.

Na primární úrovni se věnuji OS Prak – Sdružení pro prevenci kriminality. Na programech tohoto projektu se podílím jako lektorka již třetím rokem, tedy od samého vzniku této myšlenky. Aktivity OS Prak se snaží pomocí přednášek, besed a exkurzí do speciální mateřské školky a věznic upozornit na problematiku kriminality, okolnosti jejího vzniku, na možnost omezení či svobody v důsledku nesprávného jednání. Jde o nepřímo navazující programy postupující všechny ročníky druhého stupně základních škol na území hlavního města Prahy.

V rámci sekundární prevence kriminality se zmiňuji o Programu PĚT P. Jde o program volnočasový, postavený na principu dobrovolného vztahu mezi dítětem a dospělým dobrovolníkem. Je určen pro děti od 8 do 15 let, kterým by mohl prospět vztah se starším kamarádem. Dobrovolník je dítěti věkově blízký a zároveň mu může ukázat nové způsoby a možnosti řešení problémů a pomáhat při orientaci v neznámých životních situacích. Dobrovolník se tedy snaží být dítěti rádcem, oporou a pomáhá mu rozšířit si obzor.

Projekt Lata zařazuji k prevenci terciární. Tento projekt je také postavený na vztahu mezi dospělým dobrovolníkem a tzv. rizikovým mladým člověkem, který se ocitl v takové životní situaci, při níž hrozí riziko sociálního selhání, ale klienti jsou starší, a to ve věku 15 - 21 let. V rámci terciární prevence jsou klienty obvykle mladí, kteří se dopustili trestného činu a jsou t.č. trestně stíháni či kteří byli pravomocně odsouzeni a účast v projektu Lata jim byla soudem doporučena.

První kapitola je věnována vymezení pojmů, formám prevence kriminality s důrazem na primární sociální prevenci na školách. Dále se zabývá obdobím dospívání, respektive změnami, které mladého člověka v tomto procesu ovlivňují, a s tímto obdobím souvisejícími riziky.

Druhá kapitola shrnuje vývoj kriminality mládeže na území České republiky a specifické znaky trestné činnosti mládeže.

Ve třetí, poslední, kapitole čtenář najde veškeré informace o již zmíněných třech preventivních programech, každý představuje jednu ze tří úrovní prevence kriminality.

Cílovou skupinou projektu prevence kriminality OS Prak jsou žáci základních a speciálních škol, a to od 6. do 9. třídy. Pro každý ročník je program trochu jiný. Se šestými a sedmými třídami besedujeme o trestní odpovědnosti, nežádoucím jednání, možnostech potrestání za toto jednání apod. Osmé a deváté třídy absolvují program pro vytváření zdravých postojů k hodnotám zaměřený na cíle, přání a způsoby jejich dosahování formou her a diskusí. Pro osmé třídy nabízíme také exkurzi do speciální mateřské školky a besedu o etice a morálních hodnotách. Je důležité žákům vysvětlit, jak již porušování etických zásad chování může přerůst v porušování zákona. S devátými třídami, jako vrchol preventivních aktivit, jezdíme na exkurze do věznic, které jsou velmi účinnou a takřka nezbytnou přípravou pro besedy a názorné animace ve škole. V následné besedě se lektori spolu s žáky snaží dobrat krizových momentů, které člověka vedou na scestí, kdy se musí rozhodovat mezi legálním a nelegálním chováním. Obvykle se besedy zúčastní také člověk propuštěný z vězení a žáci tak mají jedinečnou možnost se ptát a dovědět se názory z druhé strany než ve věznici. Prak také nabízí školám, opět průběžně během druhého stupně, navazující sexuální výchovu.

Cílovou skupinou programu Pět P jsou mladí pohybuující se v rizikovém prostředí. Vztah s dobrovolníkem může mladému člověku pomoci pochopit sebe i jinak jednající okolí, pochopit svou roli ve společnosti. Děje se tak při aktivitách, které mladého člověka zajímají, které má rád, což hraje významnou roli. V této podkapitole se věnuji, jak vzniku a základní charakteristice programu, tak i podmínkám, jak se stát dobrovolníkem a celému průběhu vztahu dobrovolníka s mladým člověkem.

Cílovou skupinou Projektu Lata jsou riziková mladá a mladá s problémy se zákonem. Projekt je možné chápat jako jeden z možných alternativních programů, který je dostupný mladým lidem z Prahy v rámci prevence kriminality. Cílem služby je příznivě ovlivnit klientovu obtížnou životní situaci, ve které se nachází. Dobrovolník jako průvodce těžkým obdobím dospívání klientovi v rámci jeho přirozeného

prostředí nabízí vhodné alternativní způsoby trávení volného času, pomáhá mu při osamostatňování se a v orientaci v běžných mezilidských vztazích.

V bakalářské práci využívám mnoho pramenů. Řadu klíčových informací jsem načerpala z www stránek OS Prak, Pět P a Projektu Lata¹ a z publikace Oldřicha Matouška a Andrey Kroftové *Mládež a delikvence*.²

¹ www.prak.wz.cz, www.petp.cz, www.lata.cz

² Matoušek, Oldřich; Kroftová, Andrea. *Mládež a delikvence*.

1. Prevence kriminality

1.1 Vymezení pojmů

Jak se uvádí na internetových stránkách Ministerstva vnitra České republiky (MVČR), “preventivní politika představuje ofenzivní strategii kontroly kriminality“.³ Znamená to, že používá především nerepresivní prostředky. Prevence kriminality se zaměřuje na vyvolávání příznivých jevů, které se dříve už osvědčily, a naopak má za úkol potlačování jevů nepříznivých. Do tohoto procesu by měly být zapojeny nejen orgány činné v trestním řízení (policie, státní zastupitelství, soudy či vězeňství), ale i další instituce – státní (nerepresivní orgány veřejné správy, školy) i nestátní (církve, podnikatelské subjekty) a samozřejmě také různé sociální skupiny a jednotlivci.

Prevence kriminality úzce souvisí s prevencí dalších sociálně patologických jevů, především různých druhů závislostí, prostituce aj. Žádný sociálně patologický jev totiž neexistuje izolovaně, je vždy propojen s jiným jevem (např. drogová závislost zpravidla jde ruku v ruce s majetkovou trestnou činností), a proto i prevence kriminality se musí brát v kontextu prevence jiných sociálně patologických jevů.

Výše jsem uvedla, že prevence kriminality využívá především nerepresivních prostředků. Existuje ovšem i druhá forma kontroly kriminality, je jí represe kriminality. Tyto dvě formy kontroly kriminality by se měly vzájemně prolínat.

Mezinárodně uznávané jsou dvě roviny rozdělení prevence kriminality. Za prvé podle zaměření na cílový objekt: sociální prevence (kriminogenní faktory), situační prevence (pachatelé) a prevence viktimnosti (oběti). Za druhé z hlediska stádia vývoje kriminálního problému: primární, sekundární a terciární prevenci kriminality.

Sociální a situační přístupy se vzájemně doplňují v primární, sekundární a terciární prevenci. Primární prevence zahrnuje především výchovné, vzdělávací, volnočasové, osvětové a poradenské aktivity zaměřené zejména na nejširší veřejnost. Zvláštní pozornost je zaměřena na pozitivní ovlivňování zejména dětí a mládeže (využívání volného času, možnosti sportovního vyžití). Těžiště primární prevence spočívá v rodinách, ve školách a v lokálních společenstvích. Sekundární prevence se zabývá rizikovými jedinci a skupinami osob, u nichž je zvýšená pravděpodobnost,

³ <http://www.mvcr.cz/prevence/system/pojmy/1.1.htm>

že se stanou pachateli nebo oběťmi trestné činnosti (specializovaná sociální péče), na sociálně patologické jevy (např. drogové a alkoholové závislosti, záškoláctví, povalečství, vandalismus, dlouhodobá nezaměstnanost, gamblerství) a příčiny kriminogenních situací. Terciární prevence spočívá v resocializaci kriminálně narušených osob (pracovní uplatnění včetně rekvalifikace, sociální a rodinné poradenství, pomoc při získávání bydlení, apod.). Jejím cílem je udržet dosažené výsledky předchozích intervencí a rekonstrukci nefunkčního sociálního prostředí.

Odpovědnost za oblast primární a sociální prevence spadá do působnosti rodiny, obce a Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. Sekundární a terciární prevence je s ohledem na odbornou náročnost jednotlivých aktivit záležitostí resortu Ministerstva práce a sociálních věcí a v některých souvislostech i Ministerstva spravedlnosti či Ministerstva zdravotnictví. Ve specifické části populace působí i Ministerstvo obrany. Těžiště odpovědnosti za opatření situační prevence nesou především občané a obce a v rámci vymezených kompetencí i Ministerstvo vnitra, respektive Policie ČR.

Z hlediska účinnosti jsou nejefektivnější programy prevence kriminality na místní úrovni. Představují systém metodické, koncepční a finanční podpory ze strany ústředních orgánů státní správy a samosprávy a podpory vzniku programů prevence kriminality ve městech a obcích zatížených vysokou mírou kriminality a dalšími kriminálními rizikovými jevy. Podstatou těchto programů je součinnost orgánů státní správy, samosprávy, policie a nestátních neziskových organizací. Záběr programu je podmíněn místní situací v oblasti vývoje sociálně patologických jevů, potřebami, zájmem a schopnostmi lidí a finančními prostředky. Za realizaci programů prevence kriminality nesou odpovědnost obecní zastupitelstva.⁴

V práci se několikrát objevují termíny predelikventní a delikventní chování, proto je zde ve stručnosti také vysvětlím. Predelikventní chování je chování, z něhož se s vyšší pravděpodobností než z jiných typů chování může vyvinout trestná činnost. Jde například o útěky z domova, záškoláctví či agresivní napadání spolužáků. Když se zmiňuji o delikventním chování, mám na mysli jakýkoli typ jednání, který porušuje sociální normy chráněné právními předpisy včetně přestupků.

⁴ <http://www.mvcr.cz/prevence/system/pojmy/1.1.htm>

1.2 Klasifikace prevence kriminality

Mezinárodně uznávané jsou dvě roviny rozdělení prevence kriminality.⁵

- podle zaměření na cílový objekt existuje sociální prevence (kriminogenní faktory), situační prevence (pachatelé), prevence viktimmnosti (oběti),
- z hlediska stadia vývoje kriminálního problému rozdělujeme primární, sekundární a terciární prevenci.

1.2.1. Rozdělení podle zaměření na cílový objekt

Sociální prevence

Sociální prevence je všeobecnou prevencí všech sociálně patologických jevů. Jsou to všechna opatření, kterými se předchází sociálnímu selhání. Její podstatou je vytvářet příznivé, anebo měnit nepříznivé společenské podmínky v oblasti ekonomické, sociální, kulturní, výchovněvzdělávací apod.

Nejvýznamnějším prostředkem sociální prevence je výchova dětí v rodinách a ve školách, dalším významným nástrojem je sociální politika státu, která ovlivňuje systém školství, nezaměstnanost, fungování policie a soudů atd. Je třeba ale zdůraznit, že není možné vytrhávat jednotlivé sociální jevy z jejich kontextu a automaticky je dávat do vztahu s kriminalitou. (Např. nepříznivá ekonomická situace nemusí být vždy nutně spojená s vyšší kriminalitou.)

Sociální prevence představuje aktivity ovlivňující proces socializace a sociální integrace a aktivity zaměřené na změnu nepříznivých společenských a ekonomických podmínek, které jsou považovány za klíčové příčiny páchaní trestné činnosti.

„Efektivita sociální prevence je obtížně statisticky či ekonomicky měřitelná, můžeme na ni jen usuzovat, a to z hlediska odhadů sociálních perspektiv jedinců, kteří byli předmětem preventivního působení. Sociální prevence je součástí sociální politiky“.⁶

⁵Matoušek, Kroftová. *Mládež a delikvence*.

⁶<http://www.mvcr.cz/prevence/system/pojmy/1.1.htm>

Situační prevence

Na rozdíl od sociální prevence je situační prevence výhradně zaměřená na kriminalitu, na ochranu veřejného pořádku, bezpečnosti, zdraví, života a majetku občanů. Situační prevence vychází ze zkušenosti, že určité druhy kriminality se objevují v určité době, na určitých místech, za určitých okolností a jsou páčány určitým druhem pachatelů (např. kapesní krádeže jsou zpravidla spojeny s nahromaděním velkého počtu lidí). Jejím cílem je ztížit, v lepším případě zabránit případným pachatelům provedení trestného činu.

Formy situační prevence⁷ Bublíní rozděljuje na klasickou ochranu – jde o mechanické bariérové prostředky (bezpečnostní zámky, mříže, folie, schránky, trezory atd.), technickou ochranu – to je především elektrická zabezpečovací signalizace a ochrana dat a informací, fyzickou ochranu – je vykonávána policií, armádou, můžou ji zajišťovat soukromé bezpečnostní agentury a režimovou ochranu, která zahrnuje administrativně-organizační opatření, které směřují k zajištění bezporuchového fungování celého zabezpečovacího systému.

Situační prevence se velmi osvědčuje především při předcházení majetkové trestné činnosti. Výhoda situační prevence je hlavně v možnosti přizpůsobovat ji dané situaci, konkrétnímu místu či problému. Je relativně levná a její přínos je možné změřit.⁸

Prevence viktimmnosti a pomoc obětem trestných činů

„Cílem prevence viktimmnosti je, aby se člověk nestal obětí trestného činu.“⁹ Viktimizace¹⁰ je podmíněná viktimitou, tj. predispozicí člověka stát se obětí trestného činu, interakcí oběti a pachatele v jejich kontaktu (to znamená, že někdo může nevědomě svým chováním vůči pachateli na něj působit „provokativně“. Pachatel třeba ani nechtěl čin spáchat, ale chování oběti ho k tomu přimělo) a reakcí okolí (ta může oběti způsobit ještě větší utrpení, než samotný čin).

Z tohoto tedy vyplývá, že prevence viktimmnosti má za úkol naučit lidi preventivnímu chování, tj. naučit je, jak, a za jakých podmínek můžou chránit svůj majetek, život a zdraví. Tyto obecné informace jsou určeny všem lidem, je ale dobré,

⁷ Bublíní, J.: *Prevencia kriminality*.

⁸ <http://www.mvcr.cz/prevence/system/pojmy/1.1.htm>

⁹ Bublíní, J.: *Prevencia kriminality*. str. 15.

¹⁰ proces stávání se obětí

když se prevence také zaměří na konkrétní sociální skupiny, protože ty mohou být ohroženy specifickým druhem kriminality a vyžadují tedy odlišný přístup v prevenci viktimmnosti (např. lidé vykonávající rizikové povolání – policisté, pokladní – jsou ohroženi jinak než děti či senioři).

Na prevenci viktimmnosti navazuje pomoc obětem trestných činů, kterou zabezpečují státní i nestátní organizace.

Efektivita prevence kriminality se zvyšuje, jestliže se všechny tyto typy prevence, tedy sociální prevence, situační prevence a prevence viktimmnosti, společně kombinují a navzájem doplňují.

1.2.2 Úrovně preventivních aktivit¹¹

Primární prevence

Primární prevence (prevence predeliktní) je zaměřena na nejširší veřejnost, která ještě nemusela mít zkušenost s kriminalitou, přičemž pozornost je zaměřena hlavně na děti a mládež. Jde tedy o výchovné, vzdělávací, volnočasové, osvětové a poradenské aktivity, které by měly být uplatňovány v rodinách, školách a lokálních společenstvích.

Sekundární prevence

Sekundární prevence (deliktní prevence) se zabývá rizikovými jedinci a skupinami osob, u nichž je zvýšená pravděpodobnost, že se stanou pachateli nebo oběťmi trestné činnosti (specializovaná sociální péče), na sociálně patologické jevy (např. drogové a alkoholové závislosti, záškoláctví, gamblerství, povalečství, vandalismus, interetnické konflikty, dlouhodobá nezaměstnanost) a příčiny kriminogenních situací.

¹¹ <http://www.mvcr.cz/prevence/system/pojmy/1.1.htm>

Terciární prevence

Terciární prevence (postdeliktní prevence) je zaměřena na skupiny nebo jednotlivce, kteří se už dopustili trestné činnosti, nebo se stali jeho obětí. V podstatě už jde o prevenci recidivy. Terciární prevence spočívá v resocializaci kriminálně narušených osob (pracovní uplatnění vč. rekvalifikace, sociální a rodinné poradenství, pomoc při získávání bydlení ...). Jejím cílem je udržet dosažené výsledky předchozích intervencí a rekonstrukce nefunkčního sociálního prostředí

Generální prevence¹²

Generální prevence je prevence uskutečňovaná prostřednictvím trestního práva. Je založená na odstrašujícím účinku trestu.

Odborníci se neshodují v názoru, jestli generální prevence patří nebo nepatří do systému prevence kriminality. Převládá však názor, že generální prevence je součástí systému prevence kriminality. Názor laiků, náležitě podporovaný médií, je, že největší odstrašující účinek má výše trestu. Odborníci ale zdůrazňují, že větší odstrašující účinek má rychlost a neodvratnost trestu.

Kriminologické výzkumy dlouhou dobu přesvědčivě ukazují, že výše trestu nemá žádný vliv (nebo jen velmi malý) na kriminální chování. Prvopachatelé obvykle neznají trestní řád, tedy ani výši trestu, která je v případě dopadení čeká. Recidivisté se sice obvykle v trestním řádu orientují dobře, ale trestnou činnost páchají s tím, že nebudou dopadeni.

Rychlost trestu, tj. krátkost doby, za jakou na pachatele trest dopadne. Zde je potřeba zdůraznit rychlost soudů. Trest, který si má pachatel odpykat například až za několik let po spáchání trestného činu, se mívá účinkem. Pachatel si za tu dobu mohl urovnat svůj život, např. i založit rodinu. V tomto případě i krátkodobý pobyt ve vězení může všechno převrátit naopak, způsobit rozpad rodiny, ztrátu zaměstnání apod.

Neodvratností trestu se rozumí míra pravděpodobnosti, že pachatele trest postihne. Má asi nejvyšší odstrašující účinek ze všech tří aspektů generální prevence. Neodvratnost trestu je ale účinná jen v případě, že pravděpodobnost uvěznění je minimálně 30%.

¹² Uvádí Bublín, J.: *Prevenia kriminality*.

Odstrašující účinek má ale jen na pachatele plánovaných trestných činů majetkového charakteru, na pachatele trestných činů jiné povahy (např. násilné trestné činy) významný vliv nemá.¹³

1.3 Příčiny kriminality

Faktory, které ovlivňují vznik delikventního chování, a na kterých se shoduje většina autorů¹⁴ odborné literatury, jsou biologické faktory – dědičnost, vrozené osobnostní dispozice, jež nelze ovlivnit a sociální prostředí - původní rodina, škola, neformální vrstevnická skupina a společnost.

V této kapitole se budu věnovat prozatím pouze biologickým faktorům, které sice nemůžeme nijak ovlivnit, ale je důležité o nich vědět. Protože jen když je prevence včasná a dobře mířená, může být také účinná.

1.3.1 Dědičnost a vrozené osobnostní dispozice

Současné společenské vědy stále nepřikládají dědičnosti velký význam. Přestože většina osobnostních vlastností, postojů i zájmů je dědičná, společenské vědy se mnohem více zabývají zkoumáním vlivu prostředí (tzn. především rodiny, školy a vrstevnické skupiny) na individuální charakter člověka. Je to dáno tím, že naše společnost si potřebuje myslet, že člověka je možné do velké míry formovat vlivy prostředí.

Zkoumání biologických faktorů, které determinují kriminalitu, probíhá už od konce 19. století. Tehdy italský vědec C. Lombroso založil kriminálně antropologickou školu. Lombroso prováděl antropometrická měření na odsouzených pachatelích. Předpokládal, že tělesné znaky souvisí s vnitřním duševním stavem. Tvrdil, že sklon k zločinnosti lze pozorovat na lidech pomocí objektivně zjistitelných (tedy měřitelných) tělesných a duševních znaků. Tyto pro delikventy „typické“ znaky (určitý tvar ušních boltců nebo lebky) se ale ukázaly jako nepodstatné ukazatele, což se potvrdilo v kontrolních výzkumech. Sám Lombroso od své původní myšlenky

¹³ Večerka, K. a kol.: *Prevence kriminality v teorii a praxi*. Praha: Ministerstvo vnitra ČR, 1997.

¹⁴ Matoušek, Kroftová. *Mládež a delikvence*. Večerka, K. a kol.: *Prevence kriminality v teorii a praxi*. Praha: Ministerstvo vnitra ČR, 1997.

ustoupil a biologické zvláštnosti považuje za jeden z možných faktorů, které kriminalitu ovlivňují.¹⁵

Ve 20. století se systematickým studiem dědičnosti delikvence začal zabývat H. Goddard. Zkoumal americké rodiny, ve kterých se objevilo delikventní chování. Tyto rodiny zkoumal po genealogické stránce. Tímto zkoumáním se už teorie o dědičném delikventním chování potvrzovaly, i když důvod vědci spatřovali spíše ve vrozené slabomyslnosti než v jiných vrozených dispozicích.

Hledání příčin kriminálního chování v dědičnosti může ovšem svádet k rasistickým a represivním postojům. To ale nic nemění na tom, že odpovědný občanský a vědecký přístup nemůže vyloučit úvahy o biologických determinantech delikventního chování jen proto, že by mohly být jejich závěry zneužity.

Delikventní chování je jako každé chování podmíněno mnoha faktory, z nichž jedním je i dědičnost. Genetické vlohy (např. hyperaktivita) ale samy o sobě nevedou k vytvoření delikventní party, která vyloupí obchod. Genetické vlohy jen zvyšují (nebo naopak snižují) pravděpodobnost, že na chování dítěte budou mít vliv i další okolnosti, které jsou rizikové pro vznik takového chování. Pro nás (společnost, učitele, rodiče) je důležité, abychom tyto „rizikové“ dědičné nebo vrozené dispozice brali v úvahu a věnovali trochu víc pozornosti i takto ohroženým dětem.

Musím ale poznamenat, že studie, které se týkají vlivu dědičnosti na kriminalitu, zkoumají dospělou populaci. Výsledky těchto studií nelze jednoduše vztáhnout na mládež. U dospělého je daleko snadnější dobře předpovědět jeho životní dráhu, kam bude směřovat. U mladistvého, natož pak u dítěte, to tak snadné není. Navíc přestupek proti společenské normě může být u mladistvého jen ojedinělou záležitostí, která se v budoucnu už nemusí nikdy opakovat. Spáchá-li něco takového dospělý člověk, je mnohem pravděpodobnější, že tento čin spáchá znovu. „Dědičnost zločinnosti mládeže je méně výrazná než dědičnost zločinnosti dospělé populace.“¹⁶ Důvodem je také to, že dospívající jsou mnohem náchylnější na působení okolí (zejména vrstevnické skupiny) a jiných sociálních faktorů.

¹⁵Čírtková, L., Červinka, F.: *Forenzní psychologie*. Praha: Support, 1994.

¹⁶Matoušek, Kroftová. *Mládež a delikvence*. str. 23.

1.3.2 Společnost

Každá společnost má jiné hodnoty a právě důraz na tyto hodnoty může ovlivňovat i výši kriminality. Naše společnost se nyní orientuje především na ekonomickou prosperitu. Lidé jsou silně orientovaní na úspěch, což znamená především schopnost vydělat peníze. Tato potřeba dosáhnout úspěchu vede k neúnosnému pracovnímu tempu. Vysoká pracovní zatíženost se zase odráží na situaci v rodině. Rodiče jsou z práce unavení, nemají čas ani energii, aby se dostatečně věnovali dětem. Nedostatek času vede podle Černíkové¹⁷ k nutnosti řešit vzniklé problémy věcně, rychle a často bez náležité trpělivosti.

I nároky zaměstnavatelů jsou vysoké a ne každý je schopen je splnit. Také ubývá míst pro nekvalifikované pracovníky – jejich práci většinou už zastanou stroje. Nekvalifikovaná práce je i málo placená. Pro některé lidi pak může být lepší páchat trestnou činnost, protože je to mnohem výnosnější a pohodlnější, než pracovat a být za to nedostatečně oceněn. Východiskem z tohoto stavu je, aby hodnota práce byla pro společnost i pro jednotlivce vyšší než ziskovost kriminality (tzn. zisk z trestné činnosti je mnohem vyšší než riziko dopadení).¹⁸

V dnešní době není ani výjimkou stěhování se za prací do větších měst. Je statisticky podloženo, že kriminalita ve velkoměstech je vyšší než na vesnicích a v malých městech. To je způsobeno jistou anonymitou a neosobností velkoměsta. V malém městě je vysoká společenská kontrola, proto i pachatelé z malých měst si pro svou trestnou činnost většinou vybírají velká města.

Bohatství společnosti nemá přímý vliv na kriminalitu mládeže. Bohatá společnost ale dospívajícím umožňuje dlouhou dobu dospívání, kdy už rodiče nemají na jedince formativní vliv, a zároveň není usměrňován ani společností (např. trhem práce). V chudých společnostech musí děti pracovat hned, kdy jsou toho schopny, aby uživily sebe i svou rodinu. Nemají tedy prostor k páčání kriminality. Úroveň kriminality je v bohatých společnostech vyšší než v chudých.

¹⁷ Černíková, V. a kol.: *Prekriminalita dětí a kriminalita mladistvých, kterým byla uložena ochranná opatření*. Praha: Policejní akademie ČR, 2002. Str. 11.

¹⁸ Matoušek, Kroftová. *Mládež a delikvence*.

1.4.Prevence, nejen, kriminality dětí a mládeže

Dalšími faktory, které mají vliv na kriminalitu mládeže jsou rodina a škola – tedy prostředí, která dítě formují již od narození. O rodině a škole píše až v této kapitole, protože bych zde také ráda zmínila možnosti prevence v rodině a ve škole.

Z toho, co jsem napsala již výše, vyplývá, že v případě prevence kriminality dětí a mládeže se jedná především o prevenci sociální primární, popř. sociální sekundární. Nejvýznamnější roli v prevenci kriminality dětí a mládeže má právě rodina a škola.

1.4.1 Úloha rodiny

Rodina je vůbec nejdůležitějším prvkem v prevenci kriminality dětí. Matoušek ve své knize toto zdůrazňuje především z negativního hlediska - píše, že rodina „svým selháváním dětem umožňuje kriminální chování.“¹⁹ Oproti tomu Graham společně s Bennettem zdůrazňují důležitost správného fungování rodiny a rodinného zázemí: „schopnost rodin účinně fungovat je rozhodujícím činitelem prevence kriminality.“²⁰

Rodina má největší vliv na utváření norem dítěte především v jeho raném věku. Vliv rodiny na dospívající mládež už velmi slábne. Děti v období dospívání dávají přednost normám stanoveným vrstevníky před normami rodiny - a tyto vrstevnické normy také dodržují, protože jejich nedodržení se ve skupině trestá, např. vyloučením ze skupiny a následnou izolací jedince, což je v tomto věku trest velmi tvrdý.²¹ Na kriminální chování dětí (zejména dospívajících) má potom vliv „vrstevnická skupina řídící se deviantní normou“. Rodiče vliv těchto vrstevnických skupin nemůžou omezovat – za prvé je to prakticky nemožné, a za druhé je to nežádoucí.

Co tedy může rodina pro své dítě udělat? Dítě především potřebuje mít kvalitní rodinné zázemí a ve svých rodičích vidět pozitivní vzor.

¹⁹ Matoušek, Oldřich; Kroftová, Andrea. *Mládež a delikvence*. 3.kap

²⁰ Graham, J., Bennett, T. *Strategie prevence kriminality v Evropě a v severní Americe*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1996.

²¹ Vágnerová, M.: *Vývojová psychologie*. Praha: Portál, 2000. Str.233.

²¹ Matoušek, O.: *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3. rozšířené a přepracované vydání. Praha: Slon, 2003. Str. 125.

Úplná versus neúplná rodina, příslušnost rodiny k sociální vrstvě

Neúplná rodina se „stále statisticky významně častěji vyskytuje jako charakteristické rodinné zázemí u delikventních osob“²². Velký význam pro zdravý rozvoj dětí má především otcovský vzor a otcovská autorita.

Velmi častý názor je, že děti náchylnější ke kriminálnímu chování pochází z rodin sociálně slabších, případně rozpadlých. „Ještě ve čtyřicátých a padesátých letech platilo, že zdrcující většina delikventně jednajících mladých lidí pochází z nejhudších a nejméně vzdělaných rodin“²³. Tato skutečnost se v posledních desetiletích mění. Zjišťuje se, že mladiství delikventi - mnohem častěji než v minulosti - pochází z dobře situovaných a na první pohled dobře funkčních rodin. Vysvětlení můžeme hledat v tom, že na první pohled funkční rodina může mít své vážné vnitřní konflikty (a situace se vyhrocuje tím víc, když se tyto konflikty žádným způsobem neřeší). Obecně také platí – pro všechny společenské vrstvy – že vliv rodiny na děti, zejména ty dospívající, klesá.

Z plně funkčních rodin pocházejí zejména pachatelé méně závažných trestných činů a jejich protiprávní jednání představuje pouze nahodilý exces. Vyskytují se ale i případy, kdy i přes veškeré příznivé podmínky pro zdárný rozvoj je páchána mladistvými poměrně závažná trestná činnost. Je to buď proto, že se rodiče svým dětem dostatečně nevěnují, nebo také proto, že všechny výchovné metody už selhaly.²⁴

Stále ale platí, že nejlepší podmínky ke vzniku kriminálního chování jsou v nejnižší sociální vrstvě (tj. vrstva lidí bez kvalifikace nebo s nejnižší kvalifikací, čili prostředí, kde je největší chudoba a nezaměstnanost).²⁵

Příslušnost ke společenské vrstvě také může souviset s osobnostními kompetencemi rodičů – se způsobem jejich chování v rodině nebo mimo ni. Např. způsob výchovy dětí a přístupu rodičů k dětem. „Rodiče z nižších sociálních

²² Matoušek, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3. rozšířené a přepracované vydání. Praha: Slon, 2003. Str. 125.

²³ Matoušek, Oldřich; Kroftová, Andrea. *Mládež a delikvence*. str. 41.

²⁴ Kopečná, B.: *Zvláštní zpráva o trestné činnosti páchané mladistvými a nedospělci*. Materiál z přílohy časopisu Policista č. 10/1998. In <http://www.mvcr.cz>.

²⁵ Matoušek, Oldřich; Kroftová, Andrea. *Mládež a delikvence*. str. 41

vrstev často jako důkaz kvality své rodinné výchovy a zájmu o dítě uvádějí četnost a tvrdost svých tělesných trestů použitých při každém samostatném projevu dítěte.²⁶

Příslušnost k té či oné společenské vrstvě ale statisticky nemá tak značný vliv na kriminalitu dětí a mládeže. Mnohem větší vliv mají jiné aspekty – zejména vztah mezi rodiči a jejich dětmi.

Vztahy v rodině

Chladné rodinné prostředí, vyrůstání v problémové rodině, nedostatečný nebo vůbec žádný zájem rodičů o své dítě a o uspokojování jeho potřeb... Většina autorů²⁷ odborné literatury se shodne, že i to jsou příčiny vzniku sociálně negativních jevů, potažmo i kriminality.

Hned od narození dítěte matka zrcadlí jeho chování a dítě zase zrcadlí chování matky. Postupem času si tak na sebe matka s dítětem zvykají, následně se k této souhře přidává otec a další členové rodiny. Vazba mezi dítětem a matkou, později mezi dítětem a otcem a dalšími členy rodiny (zejména sourozenci) je klíčovým činitelem osobnostního vývoje jedince.

Kvalita vazby mezi matkou a dítětem může být negativně ovlivněna např. komplikovaným těhotenstvím nebo porodem, odloučením matky od dítěte hned po porodu (u nedonošených dětí) anebo v prvních šesti měsících (typické u postižených dětí). Právě tyto jevy byly úspěšně použity jako prediktory kriminálního chování dítěte. Je to dáno tím, že když se včas nevytvoří dostatečně pevná vazba mezi dítětem a matkou, zvyšuje riziko týrání nebo zanedbávání dítěte matkou.²⁸

Také konfliktní vztahy mezi ostatními členy rodiny mají vliv na vznik kriminálního chování dítěte. Jestliže dítě vyrůstá v rodině, kde je mnoho otevřených konfliktů mezi rodiči nebo mezi jím a sourozenci, odnáší si dítě návyk ke konfrontačnímu řešení problémů, navíc má tendence z tohoto konfliktního prostředí co nejdříve a co nejčastěji unikat.

²⁶ Klapilová, S. Úkoly rodiny v primární prevenci sociálních deviací. In: *Mravní nemoci mládeže a jejich prevence – sborník příspěvků z 6. konference ČpdS 9.10.1997, Brno*. Brno: Česká pedagogická společnost, 1998. Str. 26.

²⁷ např.: Štípek, J.: *K etiologii kriminality mládeže*. Praha: Ústav pro učitelské vzdělávání na UK v Praze, 1969.
Matoušek, Oldřich; Kroftová, Andrea. *Mládež a delikvence*.

²⁸ Matoušek, Oldřich; Kroftová, Andrea. *Mládež a delikvence*. str. 42 - 43

Styl výchovy

„Stylem výchovy se rozumí soubor požadavkových a komunikačních strategií, které převažují ve vztahu dítě – rodič. Charakterizuje jej způsob a obsah požadavků kladených na dítě, kontrola jejich plnění a také reakce vychovatele na neplnění požadavků.“²⁹

Všeobecně platí, že čím hůře jsou rodiče schopni regulovat chování svých dětí, tím dříve a pravděpodobněji se jejich dítě začne chovat kriminálně.

Přístup rodičů k dítěti by neměl být extrémně liberální, ani příliš autoritativní. Dítě od rodičů očekává, že na něj budou klást nějaké požadavky. Považuje to za projev zájmu o jeho osobu. Jestliže se toho nedočkají v rodině, hledají pak tento zájem o svou osobu v jakékoliv vrstevnické skupině, která jim tuto potřebu naplní. Dnes už je potvrzeno dlouhodobými výzkumy³⁰ že v rodinách dětí a mládeže se sklonem k delikventnímu chování se rodiče méně starají o vytvoření zábran v asociálním chování.

Také příliš autoritativní přístup k dětem spojený s agresivním chováním jednoho nebo obou rodičů je škodlivý. Tvrdé a často užívané tělesné tresty jsou málo účinné. Mají spíše opačný efekt – dítě se rodičům vzdaluje, lže jim, aby se trestu vyhnulo, navíc agresivní chování považuje za něco normálního a dovoleného.

Stejně tak jako není dobrý ani jeden z extrémních výchovných stylů, není dobré, když je výchovný styl nejasný, nekonzistentní – jednou rodiče tvrdě potrestají dítě za nějaký prohřešek, a podruhé totéž nechají bez povšimnutí, anebo v případě, že každý z rodičů zastává jiný výchovný styl (např. matka je silně protektivní a otec zastává trest za sebemenší přestupek).

Důležitý je i dohled nad dítětem, tzv. monitoring. Matoušek³¹ monitoring uvádí jako další parametr rodičovského chování, který má souvislost s delikventním chováním dětí. Každý rodič by měl vědět, s kým se jeho dítě ve svém volném čase stýká, co dělá, kde se zdržuje, když není doma, jestli chodí domů včas a v pořádku atp.

²⁹ Klapilová, S.: Úkoly rodiny v primární prevenci sociálních deviací. In: *Mravní nemoci mládeže a jejich prevence – sborník příspěvků z 6. konference ČpdS 9.10.1997, Brno*. Brno: Česká pedagogická společnost, 1998. Str. 24.

³⁰ Snyder, J., Patterson, G.: Family interaction and delinquent behavior. In: QUAY, H.C.: *Handbook of Juvenile delinquency*. New York: Wiley and Sons, 1987.

³¹ Matoušek, Oldřich; Kroftová, Andrea. *Mládež a delikvence*. Str. 44 - 45

Většina autorů³² se shoduje, že správná výchova, která předchází vzniku sociálních deviací, a tím i kriminálnímu chování, spočívá především v následujících bodech. Jde o utváření zdravého životního stylu dětí (prostřednictvím dobře organizovaného rodinného života), utváření mravního vědomí dětí, a v rozvíjení mravních vlastností osobního života - poukazovat na pozitivní vzory v rodině i mimo ni. „Nejčastěji mezi příčinami kriminality dětí figuruje negativní příklad rodičů či sourozenců, kteří se sami dopouštějí trestných činů.“³³ „Rodič, který se chová delikventně, nadměrně pije, bere drogy, je často nezaměstnaný nebo má podobné projevy sociální nepřizpůsobivosti, také zvyšuje pravděpodobnost, že dítě bude během dospívání přestupovat meze zákona.“, rozvíjení přiměřeného sebevědomí a samostatnosti dětí. Není dobré děti podceňovat nebo naopak na něj klást nepřiměřené nároky. Doporučuje se demokratický styl výchovy se zaměřením na kladné rysy osobnosti dětí a organizaci volného času dětí – především věnovat pozornost jejich zájmové činnosti.

Klapilová³⁴ zároveň ale zdůrazňuje, že rodina k tomu všemu potřebuje podporu společnosti, tj.: pedagogická osvěta, kvalitní rodinné zákonodárství, státní finanční podpora institucí, které se zabývají volnočasovými aktivitami (základní umělecké školy, domy dětí a mládeže, sportovní oddíly atp.) a účinnější výchova k rodičovství na základních a středních školách.

Ústavní výchova

Děti vychovávané v ústavech tvoří specifickou skupinu. Většinou neměly možnost poznat rodinné prostředí. Jsou psychicky deprivované, špatně navazují vztahy a nenacházejí v nich ani uspokojení. Jejich delikventní chování může být důsledkem jejich naivity a určitým viděním světa, které neměly možnost korigovat s autoritou. Jejich adaptace na ústav přináší i to riziko, že ve vězení nebo ve vazbě se

³² Klapilová, S. Úkoly rodiny v primární prevenci sociálních deviací. In: *Mravní nemoci mládeže a jejich prevence – sborník příspěvků z 6. konference ČpdS 9.10.1997, Brno*. Brno: Česká pedagogická společnost, 1998. Vágnerová, M., Klíma, P. *Kapitoly z psychopatologie dítěte*. Praha: SPN, 1985.

³³ Kopečná, B. *Zvláštní zpráva o trestné činnosti páchané mladistvými a nedospělci*. Materiál z přílohy časopisu Policista č. 10/1998. In <http://www.mvcr.cz> , 5.12.2003.

³⁴ Klapilová, S. Úkoly rodiny v primární prevenci sociálních deviací. In: *Mravní nemoci mládeže a jejich prevence – sborník příspěvků z 6. konference ČpdS 9.10.1997, Brno*. Brno: Česká pedagogická společnost, 1998.

cítí v podstatě jako ve známém prostředí. Samostatný život je pro ně svým způsobem náročný – vyžaduje totiž značnou sociální zdatnost, kterou mladý člověk jen těžko získá v ústavu, kde je o něj kompletně postaráno.³⁵

Určitým řešením by mohly být dětské domovy rodinného typu, kde jsou děti vedeny k samostatnosti, a na jednoho vychovatele připadá mnohem menší počet dětí než v dětském domově.

1.4.2 Úloha školy

Význam vzdělání

Kriminalita mládeže je i v bohatých západních zemích spojena s nezaměstnaností, chudobou, nedostatečným vzděláním či nízkou motivací k práci. Všechny tyto faktory spolu navzájem souvisí. Málo placená, nekvalifikovaná práce člověku nepřináší uspokojení. Navíc poptávka po nekvalifikované práci na trhu klesá, protože tuto práci z větší části už zastanou stroje. Naopak vyšší vzdělání zvyšuje schopnost vzdělaného člověka adaptovat se na měnící se potřeby trhu práce.³⁶

I v dnešní společnosti největší pravděpodobnost vzniku kriminality je u sociálně slabší vrstvy obyvatel. Vzdělávací politika státu (stejně jako bytová a rodinná a sociální politika) by mohla kriminalitu snižovat. Správným přístupem může lidem pomáhat, aby se z tohoto sociálního handicapu vymanili.

Cílem současné vzdělávací politiky je dát stejnou příležitost ke vzdělání všem dětem. To ale nemusí být ještě výhra. I když se podaří umožnit studium sociálně slabším, je problém zajistit, aby studium také dokončili.

Vzdělávací politika v České republice by se měla vyrovnat s deficitem, který nastal ve vzdělávání Romů. Úroveň jejich vzdělání je velmi nízká. Starší Romové jsou z velké části negramotní, mladší mají většinou jen základní vzdělání, mnohdy ani to ne. Romské děti jsou velmi brzo po nástupu do základní školy přerazovány do zvláštních škol. Dostupnost všech dalších forem vzdělání je pro Romy potom velmi nízká. Podle Matouška a Kroftové³⁷ je na místě tzv. afirmativní akce, tj. systém opatření, který by Romy dočasně zvýhodňoval v přístupu ke vzdělávání a k práci.

³⁵ Matoušek, Oldřich; Kroftová, Andrea. *Mládež a delikvence*. 11.kap.

³⁶ Mendel, R. A.: *Less Hype, More Help: Reducing Juvenile Crime, What Works – and What Doesn't*. Washington, DC: American Youth Policy Forum, 2000.

³⁷ Matoušek, Oldřich; Kroftová, Andrea. *Mládež a delikvence*. Str. 72

Šotolová³⁸ považuje za důležité pro zvýšení vzdělanosti Romů, aby naše společnost akceptovala etnické, sociální a kulturní odlišnosti ve výchovně vzdělávacím procesu. Aby se Romské děti mohly bez problému zařadit do školského procesu, je třeba, aby se postupně integrovaly do společnosti.

Škola – instituce

Stejně jako rodina i škola má velký vliv na mládež. Každý v ní tráví značnou část let, kdy se formuje jeho osobnost. Škola by měla být socializačním prostředím, kde mají děti možnost vyzkoušet si spolupráci v nestejnorodém týmu, motivovat žáky, nechat je zažít pocit úspěchu, naučit spolupráci a solidaritě. Díky tomu může pozitivně ovlivnit vývoj osobnosti žáka a tím i to, zda se dá na kriminální dráhu, nebo ne. Škola děti rozvíjí specifickým způsobem tak, jak to společnost považuje za žádoucí. Reprezentuje tím obecné hodnoty většinové společnosti.³⁹

Přímý vztah školy a kriminality nebyl prokázán žádným výzkumem. Ale jsou to právě školy, kde se může nejlépe realizovat prevence kriminality. Společnost může mnohem účinněji zasahovat do škol než do rodin.

Česká škola se ale zaměřuje na vzdělání pouze jako na kognitivní záležitost. Tuto skutečnost vykresluje duální systém vzdělávání, který byl v České republice zaveden po roce 1989 zřízením víceletých gymnázií. Tento systém poskytuje sice kvalitnější vzdělávání nadaným žákům, ale zároveň tyto nadané žáky vyčleňuje ze základních škol. Vznikají tak dva kolektivy dětí, které mají přibližně stejné schopnosti. Ani v jednom případě nemají děti možnost zažít si právě zmiňovanou spolupráci v nestejnorodém kolektivu, která je v běžném životě čeká. Tento systém dává přednost vzdělávání před výchovou, která by měla být samozřejmou součástí vzdělávacího procesu.⁴⁰

Žáci jsou sice ve škole vedeni ke kázni (to je u rizikových dětí důležité), ale i k nesamostatnosti, k závislosti na autoritě učitele, která se ale u rizikových dětí snadno zvrátí v odpor k učitelské autoritě. Úkolem školy je zabránit, nebo alespoň

³⁸ Šotolová, E.: Podmínky integrace Romů do společnosti. In: *Mravní nemoci mládeže a jejich prevence – sborník příspěvků z 6. konference ČpdS 9.10.1997, Brno*. Brno: ČpdS, 1998.

³⁹ Štech, S.: Kvalitativní analýza poznatkových bilancí: co se vlastně naučili. In: *Sborník: Co se v mládí naučíš*. Praha: PedF UK, 1992.

⁴⁰ Matoušek, Oldřich; Kroftová, Andrea. *Mládež a delikvence*. Str.73

včas podchytit poruchové či problémové chování a ve spolupráci s rodinou a odborníky mu včas zabránit.

Třídní kolektiv a osobnost učitele

Příchod dítěte do školy je velká změna. Ztrácí výlučné postavení, které mělo v rodině, musí se přizpůsobit určitému režimu – ranní vstávání, vyučovací hodiny, ve kterých musí dodržovat určitou disciplínu a kázeň, odpolední příprava do školy atd. Ve třídě je jen jedním z mnoha dětí a musí se přizpůsobit ostatním.

Školní třída je z vnějšku organizovaná skupina dětí stejného věku. V průběhu let, kdy jsou tyto děti v jednom kolektivu, se vytváří systém rolí a norem. Děti si ve třídě začnou vytvářet svou vlastní „subkulturu“, která se vyznačuje zvláštním jazykem a rituály. Na tyto specifické zvyklosti třídy je více či méně napojen i učitel.

I ve třídě se vytváří ještě podskupinky, jejichž členové mají něco společného – např. zájmy. Přirozeně se vytváří skupinky děvčat a chlapců. Už v této fázi je riziko, že z těchto skupinek se může v budoucnu vytvořit asociální či delikventní parta. V tomto momentě je velmi důležitá osobnost učitele - preferováním nebo naopak zatracováním některých dětí může takové sklony nevědomě podněcovat.⁴¹

Naopak správným přístupem k dětem může učitel mnoha nepříjemnostem zabránit. Učitel, který je schopný zvládat i neukázněné děti s malým zájmem o školu tak, aby neporušil dobrý vztah s žákem, a aby zbytečně nesnižoval jeho sebehodnocení, je velkým přínosem. Podle Darmovzala⁴² je důležité vytváření zdravé interakce ve vztahu učitel – žák a žák – učitel. Pro učitele je důležité vytvořit si s každým žákem dobrý vztah – snažit se porozumět povaze a touhám každého. Darmovzal také zdůrazňuje potřebu důvěry k žákovi: „...důvěra je výchovnou hodnotou nejen ve škole. Ale též v utváření pozitivního vztahu škola – rodina – společnost.“⁴³ Dobrý vztah mezi školou a rodinou je základním předpokladem splnění úloh školy – jak vzdělávání, tak výchově – může se předejít mnoha

⁴¹ Matoušek, V. *Delikvence a škola – úvod do sociální patologie IV.*, Praha: Univerzita Karlova, 1980.

⁴² Darmovzal, V. *Prevence mravních nemocí ve výchovně-vzdělávacím procesu na ZŠ.* In: *Mravní nemoci mládeže a jejich prevence – sborník příspěvků z 6. konference ČpdS 9.10.1997, Brno.* Brno: Česká pedagogická společnost, 1998.

⁴³ Darmovzal, V. *Prevence mravních nemocí ve výchovně-vzdělávacím procesu na ZŠ.* In: *Mravní nemoci mládeže a jejich prevence – sborník příspěvků z 6. konference ČpdS 9.10.1997, Brno.* Brno: Česká pedagogická společnost, 1998. Str. 47.

problémům nebo je úspěšně vyřešit. Na tom se shodují všichni odborníci (psychologové, pedagogové atd.).

Poruchy chování, které se ve škole vyskytují

Nyní bych se chtěla věnovat poruchám chování, kterých by si měl učitel všimnout. Některé z nich mohou být signálem problémů, které dítě má (se spolužáky, doma), jiné se už mohou pojít s kriminalitou (záškoláctví, drogová závislost)⁴⁴ nebo samy o sobě jsou přestupkem nebo trestným činem (krádež, šikana). Včasnou intervencí školy, popř. ve spolupráci s rodinou a odborníky, je možné ještě mnohé zachránit a zabránit kriminální kariéře dítěte či dospívajícího.

Porucha chování je definována jako „odchylka v oblasti socializace, kdy dítě není schopné respektovat běžné normy chování na úrovni odpovídající jeho věku“.⁴⁵ Poruchy chování se projevují vědomým, opakovaným a dlouhodobým porušováním sociálních norem. Mezi poruchy chování patří (podle Vágnerové⁴⁶) lhavost, záškoláctví, krádeže, alkoholové či drogové závislosti, gamblerství, agresivní poruchy chování a šikanování.

2. Kriminalita mládeže

2.1 Vývoj kriminality mládeže v ČR

V této kapitole bych ráda nastínila vývoj kriminality mládeže v průběhu posledních dvou desítek let. Myslím si, že je důležité znát situaci a problémy současné mládeže v návaznosti na postupný vývoj a důvody rostoucí kriminality nejen mladistvých, ale i nezletilých. Je dobré si toto uvědomit především proto, že preventivní programy jsou obvykle zaměřeny na všechnu mládež. Je možné, že

⁴⁴ Mendel, R. A.: *Less Hype, More Help: Reducing Juvenile Crime, What Works – and What Doesn't*. Washington, DC: American Youth Policy Forum, 2000.

⁴⁵ Vágnerová, M.: *Psychologie problémového dítěte školního věku*. Praha: Husitská teologická fakulta UK, 1997. Str. 67.

⁴⁶ Vágnerová, M.: *Psychologie problémového dítěte školního věku*. Praha: Husitská teologická fakulta UK, 1997.

někteří z nich již za sebou mají nějakou trestnou činnost či se pohybují v prostředí, které k tomu často svádí.

Mnoho publicistických i odborných statí o kriminalitě se uvádí kriminálními statistikami, jež mohou vzbuzovat dojem, že jsou objektivním obrazem úrovně trestné činnosti. Samozřejmě zachycují jen určité aspekty kriminality. Při uvažování o výpovědní hodnotě těchto statistik musíme brát v první řadě v úvahu zdroj dat. Tím může být: policie, soudnictví, oběti trestné činnosti, pachatelé trestné činnosti, případně i jakýkoli vzorek populace. Ani orgány činné v trestním řízení v jedné zemi (policie, soudy, státní zastupitelstva, vězeňství) přitom nepoužívají k popisu kriminality a jejích pachatelů stejných hledisek, natož pak výzkumníci, zjišťující charakteristiky kriminality nezávisle na těchto orgánech.

Je obecně známo, že po roce 1989 kriminalita u nás stoupá. Než se pokusím odpovědět na otázku, co tuto situaci zapříčinilo, podívejme se na údaje charakterizující poslední vývoj kriminality dospělých a mládeže. Na počátku devadesátých let došlo k dramatické změně počtu evidovaných trestných činů na našem území. Z poměrně stabilní úrovně počtu evidovaných trestných činů v letech 1986 – 1989 (ročně činil kolem 120 000) došlo v roce 1990 skoro ke zdvojnásobení. Vzrůstající trend přetrvával až do roku 1995, kdy byl počet evidovaných trestných činů poprvé zhruba stejný jako v roce předešlém. Ale v roce 1997 tento ukazatel opět stoupl a přesáhl hranici 400 000, což je v České republice historicky vůbec nejvyšší zaznamenaná hodnota. Přitom celá čtvrtina oznámených trestných činů se stala na území hlavního města Prahy. Zde je nutné si uvědomit, že řada drobných krádeží není vůbec nahlášena. Objasněnost kriminality, která se v druhé polovině 80.let pohybovala okolo 70%, po roce 1989 klesla a udržuje se v posledních letech na úrovni okolo pouhých 40%. Pokud u 60% trestných činů není známo, zda je spáchal dospělý či nedospělý, je tím velice oslabována možnost vypovídat na základě počtu stíhaných či odsouzených osob o celkové struktuře kriminality a o podílu mládeže na ní.

Strukturu oznámení a vyšetřované kriminality dospělých, respektive mládeže, dokumentují údaje ministerstva vnitra publikované v Kapesní ročence kriminality v ČR, nejčerstvější mě přístupné údaje jsou z roku 1996. Podíl dětí a mladistvých na policejně registrovaných trestných činech v posledních letech roste.

Statistika Ministerstva spravedlnosti ČR ukazuje, že v osmdesátých letech se pohyboval počet odsouzených mezi 60 000 a 83 000 osob ročně. Podíl mladistvých

se pohyboval mezi 6,8 a 9,3%. V tomto vysokém celkovém počtu odsouzených jsou ovšem zastoupeny i osoby odsouzené za přečiny, jejich počet se v jednotlivém roce pohyboval okolo 20 tisíc. Zákon o přečinech č. 150/69 byl v roce 1990 zrušen. V roce 1990 poklesl počet odsouzených na 18 000, ale podíl mládeže na počtu odsouzených osob se zvýšil na 12%. Od té doby počet odsouzených stále rostl až na úroveň srovnatelnou s celkovým počtem odsouzených koncem 80. let, tzn. počet přečinů byl nahrazen počtem trestných činů, a souběžně rostl i podíl mladistvých na počtu odsouzených, který dosáhl maxima 14,8% v roce 1993. Od té doby klesl počet odsouzených mladistvých do roku 1997 na 10,7%, což je údaj jen málo odlišný od čísla charakterizujícího podíl mládeže na počtu odsouzených z konce osmdesátých let.

Policejní statistiky potvrzují, že se v poslední dekádě snižuje průměrný věk pachatelů. Objevují se také nové druhy kriminality, ve které figurují děti a mladiství, jde o kriminalitu spojenou s patologickým hráčstvím, dětskou prostitucí a pornografií, kuplířství a drogovou kriminalitu. Častěji se také vyskytuje relativně nový jev v kriminalitě mládeže a dětí, a to vytváření delikventních part, gangů a extremistických skupin. Tyto skupiny mladistvých se někdy dostávají i do bližšího kontaktu s organizovanými skupinami profesionálních zločinců, jež je případně mohou zneužívat při páchání trestné činnosti.⁴⁷

Kriminalita se stala právě během minulého desetiletí masovým sociálním jevem. To se týká zejména kriminality majetkové, která představuje téměř 80% veškeré registrované trestné činnosti. Kriminalita se koncentruje hlavně do velkých měst a průmyslových aglomerací s vysokým počtem migrujících a anonymních osob. Městské obyvatelstvo je ohrožováno zejména pouliční kriminalitou, krádežemi vloupáním, krádežemi aut a věcí z aut a loupežemi. Při trestné činnosti se zvyšuje samoúčelná brutalita a bezohlednost. Na významu nabývá trestná činnost spojená s drogami, či jinými závislostmi.

Mění se i profil pachatelů, kteří se již výrazněji neliší od průměru celé populace. Zvyšuje se podíl prvopachatelů, jejich trestná činnost, byť někdy závažná, bývá epizodického charakteru. Mezi pachateli téměř všech trestných činů, jak už jsem zmínila výše, roste podíl nezletilých, mladistvých a mladých dospělých delikventů.

⁴⁷ viz Matoušek, Kroftová. *Mládež a delikvence*. Str. 150

Z dlouhodobého hlediska tedy vzrůstá počet dětí - pachatelů trestné činnosti. Podle Zprávy o situaci v oblasti veřejného pořádku a vnitřní bezpečnosti na území České republiky v roce 2001⁴⁸ vzrostl počet těchto dětí o 21,6% (od roku 1993 je to po třetí, kdy přesáhl hranici počtu 9.000 pachatelů-děti), počet trestných činů spáchaných dětmi téměř o 23%. Podle policejních statistik počet pachatelů-děti kulminoval v roce 1996, počet jimi spáchaných trestných činů v roce 1999; počet pachatelů-mladistvých a jimi spáchaných trestných činů v roce 1996. Je také třeba připomenout latenci trestné a jiné delikventní činnosti mládeže, jakou je například šikana (často bagatelizovaná; odhalování, dokumentování a prokazování šikany je poměrně obtížné, u trestného činu vydírání jsou nejčastější skupinou obětí nezletilí), drobné krádeže v obchodech i na ulici atd. V přepočtu na 10.000 dětí ČR připadalo 59,6 (v roce 2000 - 59,8, 1999 - 71,2, 1998 - 67) objasněných trestných činů s pachatelem - dítětem. V přepočtu na 10.000 mladistvých ČR připadalo v roce 2001 320,9 (v roce 2000 - 325,8, 1999 - 359,8; 1998 - 388,6) objasněných trestných činů s mladistvým pachatelem.

Dlouhodobým trendem trestné činnosti mládeže je zvyšující se brutalita a kvalifikovanost páchaní prakticky všech druhů trestné činnosti, k jejímu zakrývání jsou používány stále rafinovanější formy. Kriminální aktivity mládeže zůstávají zaměřeny zejména na majetkovou kriminalitu (především na krádeže prosté), kde policisté nenacházejí odlišnosti ve srovnání s kriminalitou dospělých a která je páchána převážně ve skupinách a ve větší míře u mladistvých, kteří nepracují nebo se na zaměstnání soustavně nepřipravují. Alarmující je zjištění, že počtem spáchaných skutků se děti postupně přibližují ke kategorii mladistvých. U násilné kriminality dokonce převažuje podíl dětí nad podílem mladistvých. Jestliže počet trestných činů násilné kriminality spáchaných dětmi byl v roce 2000 téměř shodný s počtem těchto trestných činů spáchaných mladistvými, v roce 2001 jich spáchaly děti více o 144 tr.č.. Děti spáchaly 3 trestné činy vraždy (+3 tr.č.), mladiství spáchali 8 vražd (+3 tr.č.), počet jimi spáchaných trestných činů úmyslného ublížení na zdraví stagnuje, u dětí roste. Osoby z řad mládeže, téměř výhradně z řad příslušníků hnutí skinheads, se dopouštěly verbálních a fyzických útoků namířených proti jejich vrstevníkům z řad Romů. U mravnostní trestné činnosti páchané mládeží je motivací převážně touha po sexuálním poznávání stejně starých osob, u drogových deliktů je

⁴⁸ www.mvcr.cz

to touha po dosud nepoznaném. Vliv řady negativních jevů (špatně fungující rodina, party vrstevníků, více se vyskytují delikventi mezi nepracujícími mladistvými, záškoláctví, ale i požití alkoholu nebo jiných návykových látek) se obvykle kumuluje. Stále častějším jevem při útěcích svěřenců je prostituce jak dívčí, tak v poslední době i rozrůstající se prostituce chlapecká. Zvýšená pozornost je věnována záškoláctví, které je posuzováno jako závažný kriminogenní faktor. Význam hodnocení okolních podmínek z hlediska možností rozvoje dětí (z pohledu respondentů výzkumného sociologického šetření, index na škále 1-10, kde 10 znamená maximální zneklidnění) potvrzují údaje o pocitu ohrožení u dětí a mládeže, kdy respondenty zneklidňuje možnost, že by se jejich dítě (věk 5-17 let) stalo obětí dopravní nehody (7,55), stalo závislým na drogách (6,73) a stalo členem nějaké party nebo pouličního gangu (6,33).

Trestná činnost páchaná mládeží v souvislosti s nealkoholovou toxikomanií měnila v průběhu posledních let svoji podobu negativním směrem. Snižuje se věkový průměr konzumentů omamných a psychotropních látek. Zjištěných trestných činů nedovolené výroby a distribuce psychotropních látek spáchaly děti 150 (tj. 4,2 % z celkového počtu těchto evidovaných trestných činů, oproti roku 2000 se jedná o stagnaci), mladiství 333 (tj. 9,3 %, pokles podílu cca o 5 %). Nedostatkem platné právní úpravy tzv. drogových deliktů v trestním zákoně je neodlišení věku "oběti", absence přísnějšího ustanovení pro postih pachatelů ve vztahu k osobám mladším než patnáct let.

Celkem bylo v roce 2001 odsouzeno 3. 912 mladistvých osob, což je 6,5 %, v roce 2000 6,8 % a v roce 1999 7,5 %. Nejčastějším zůstává odsouzení za majetkové činy - 2. 233 osob, tedy 57,1 % v roce 2001, 38,5 % v roce 2000 a 49,9 % v roce 1999. Třicet pět mladistvých bylo odsouzeno pro trestné činy s rasovým podtextem. 2. 721 mladistvým osobám byl uložen trest odnětí svobody s podmíněným odkladem, 432 nepodmíněné tresty.

Alarmující zůstává trestná činnost páchaná na mládeži. Tato trestná činnost může také vytvářet kriminogenní zázemí pro vznik pozdější trestné činnosti. Důsledkem pro oběť trestné činnosti jsou zejména značná psychická újma, poruchy chování, rozvoj tendencí vnímat sexuální násilí (mnohdy nejen sexuální násilí) jako akceptovatelnou normu chování, zvyšuje se riziko budoucího asociálního chování.

Nejzávažnějšími zůstávají případy pohlavního zneužívání dětí a týrání svěřené osoby a ohrožování mravní výchovy mládeže. Problémem je rovněž dětská pornografie šířená na Internetu. Významnou charakteristikou této trestné činnosti je její vysoká latence, která je dána zejména nízkou mírou nahlášení případů ze strany obětí nebo se ji nepodaří prokázat.

Podle Zprávy o situaci v oblasti veřejného pořádku a vnitřní bezpečnosti na území České republiky v roce 2004⁴⁹ se snižuje počet pachatelů z řad nezletilých na 3.734, tedy o 27,5% oproti minulému roku. Počet pachatelů z řad mladistvých za stejné období klesá o 18% na 6.197. Odsouzeno bylo v roce 2004 3.293 mladistvých, tedy o 7,4% méně než v roce předešlém.

Poměrně výrazný pokles ve všech sledovaných ukazatelích se projevil v prvním roce účinnosti zákona č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o změně některých zákonů. Počet pachatelů dětí a mladistvých i počet objasněných trestných činů spáchaných touto kategorií poklesl, poklesl také podíl dětí na celkovém počtu pachatelů na 3,1% a podíl mladistvých na 5,1%. Pokles podílu mládeže na páčání trestné činnosti je možné spatřovat také v nabytí účinnosti zákona, který od 1.1.2004 významným způsobem ovlivňuje hodnocení materiálního znaku provinění, tedy stupně nebezpečnosti jednání mladistvých a nezletilých osob pro společnost.

Ve struktuře objasněných trestných činů převládají u dětí a mladistvých majetkové trestné činy⁵⁰, z dlouhodobého hlediska dochází k výraznému snížení všech základních kategorií trestné činnosti. Tento pozitivní vývoj se neprojevuje u násilné kriminality mladistvých. Zde naopak došlo ke zvýšení o 8,6%, vzrostl také počet vražd spáchaných jak nezletilými, tak mladistvými. V období let 1997 – 2003 byl zaznamenán nejvyšší počet vražd spáchaných nezletilými pouze v roce 1999 – 4 trestné činy a mladistvými v roce 1998 – 16 trestných činů. U mladistvých došlo také ke zvýšení počtu loupeží a úmyslných ublížení na zdraví – jde dlouhodobě o nejvyšší hodnoty.

⁴⁹ http://www.mvcr.cz/dokumenty/bezp_si01/index.html

⁵⁰ V roce 2002 vešla v platnost novelizace ustanovení odst.11 trestního zákona ohledně stanovení výše škody. Zvýšení této hranice na 5.000 Kč znamenalo dekriminální významného počtu útoků proti majetku páchaných dětmi, u kterých byla a je méně závažná majetková kriminalita nejčastějšími formami delikvence.

Zcela aktuální je tato zpráva: „Sněmovna ve středu schválila novelu trestního zákoníku. Nově bude možné soudit děti už od 14 let, nyní je hranice trestní odpovědnosti 15 let. Novelu ještě musí schválit Senát a podepsat ji musí prezident republiky. Pokud se tak stane, nový zákoník bude platit od ledna 2007.“⁵¹

2.2 Specifické znaky trestné činnosti mládeže

Způsob páchaní trestné činnosti mládeže je věkem pachatelů výrazně determinován, a to jeho psychickým i somatickým vývojem, vlastnostmi a zkušenostmi. V tomto směru se mezi dospělými a mladistvými pachateli projevují určité zvláštnosti. Výběr předmětu útoku je určován jiným hodnotovým systémem než u dospělých a trestná činnost je páchána většinou se spolupachateli či ve skupině. Příprava trestné činnosti mladistvých je nedokonalá, obvykle schází prvek plánování, častá je i nedostatečná příprava nástrojů ke spáchání trestného činu. Chování mladistvých pachatelů se vyznačuje neúměrnou tvrdostí, která se projevuje devastací, ničením předmětů či znehodnocováním zařízení. Konání mladistvých pachatelů je poznamenáno nedostatkem vědomostí a schopností při překonávání překážek a často má na páchaní trestné činnosti značný vliv alkohol, případně jiné návykové látky, které zvyšují agresivitu, nekoordinovanost pohybů a podporují nepřiměřené reakce na vnější podněty. Mladiství pachatelé jednají více emotivně než rozumově, trestná činnost je páchána ve většině případů živelně pod vlivem nějaké situace, pachatelé často také odcizují předměty, které momentálně potřebují nebo které se jim vzhledem k věku líbí – jde například o auta, motocykly, videa, oblečení, nože, alkohol, cigarety či léky.

Tyto charakteristiky potvrzuje policejní i soudní praxe⁵². Ze statistiky kriminality je zřejmé, že trestná činnost mladistvých a dětských pachatelů vzrůstá. Stále větší důraznost tedy získávají preventivní programy, které se zaměřují na způsob trávení volného času a na zkvalitnění výchovné práce v rodinách a na školách.

Další kapitola se podrobně zabývá konkrétními preventivními programy.

⁵¹<http://www.novinky.cz/domaci/70974-poslanci-snizili-hranici-trestni-odpovednosti-na-14-let.html>, 30.11. 2005

⁵²Prokešová, Miriam. *Sborník pro metodiky protidrogové prevence a sociálně patologických jevů*

3. Programy prevence kriminality

3.1 Projekt prevence kriminality občanského sdružení Prak

Projekt prevence kriminality občanského sdružení Prak je příkladem primární prevence kriminality. Zaměřuje se tedy na jedince a skupiny osob dosud kriminálně nenarušené a celé sociální prostředí v nejširším slova smyslu⁵³. Ze situačního hlediska se primární prevence soustřeďuje na příčiny a podmínky vzniku kriminality včetně ochrany majetkových hodnot.

3.1.1 Vznik a vývoj projektu

„Po jedenáctileté činnosti ve Vězeňské duchovenské péči v přímém kontaktu s obviněnými a odsouzenými jsme s manželem zákonitě dospěli k otázkám, které souvisely se vznikem a příčinami kriminálního jednání. Rozmluva s lidmi ve věznicích, korespondence s nimi, později jejich doprovázení po propuštění na svobodu, shánění ubytování, zaměstnání, to vše vedlo k osobnímu, lidskému kontaktu, který poodhalil příčiny toho prvního okamžiku, většinou řady okolností, které předcházejí prvnímu selhání.“ říká Eva Carbolová, která dala první podněty ke vzniku projektu prevence kriminality.

Myšlenka tohoto projektu nevychází z nějakého nového poznatku, ale stejně jako mnozí jiní Prak sestupuje časově k období dospívání, k hlavním formačním institucím tohoto věku, tj. k rodině a škole.

Vstoupit s Programem prevence kriminality do rodin není snadné, rozhodli jsme se proto oslovit školní mládež 8. a 9. tříd, sdělit jim, co opravdu obnáší ztráta svobody a hlavně dobírat se společně příčin toho, co předchází, krizových momentů v jednání jako varovných signálů, které vedou k porušení zákona a ztrátě svobody.

Všechny tyto úvahy a promýšlení probíhaly koncem roku 2002 a spolupracovaly jsme na tom čtyři (Eva Carbolová, Kamila Carbolová, Kristina Rendlová a autorka práce).

Projekt byl nabídnut ředitelům základních škol na Praze 11. Téměř všichni zúčastnění projevíli zájem a nápad se zvolna začal měnit v projekt. Dne 10. prosince

⁵³ Individuální a sociální prevence kriminality je hlavní náplní Praku.

2002 se uskutečnila první návštěva věznice v Ruzyni právě s řediteli základních a mateřských škol z Jižního Města.

Na nastávající období – 2. pololetí školního roku 2002/2003 - se přihlásilo pět základních škol. Vzhledem k tomu, že jsme nebyli zatím žádným právním subjektem, požádali jsme ředitelku Farní Charity Chodov o zaštitění našeho projektu. Během prosince jsme domluvili podmínky exkurzí ve vazební věznici v Praze Ruzyni, jejíž ředitel Bc. J. Hoffman byl ochotný s námi spolupracovat a zpracovali jsme program pro následné besedy. Do konce školního roku jsme zkušebně absolvovali osm exkurzí a osm besed s osmi různými třídami. Exkurze a besedy byly financovány z grantu MČ Prahy 11, o který jsme si požádali prostřednictvím Farní Charity Chodov.

Během druhého pololetí školního roku 2002/2003 začaly projevovat zájem nejen základní školy z Prahy 11, ale i z jiných městských částí. Poněkud překvapivá pro nás byla reakce některých ředitelů ZŠ, kteří vyslovili přání, zařadit do programu již žáky 6. a 7. tříd. S některými z nich již musí řešit závažné přestupky v chování.

Další zajímavá nabídka padla ze strany ředitelky Soukromé střední školy reklamní tvorby Michael s.r.o., která navrhla, že může zadat prevenci kriminality jako téma maturitní práce. Tuto nabídku jsme přijali a koncem května 2003 jsme měli možnost vybírat si skoro ze dvou desítek plakátů, nápadů loga, sloganů, letáčků, vizitek a dalších propagačních materiálů.

Jelikož jsme se začali rozrůstat a nároky na ředitelku Charity se zvyšovaly, rozhodli jsme se založit občanské sdružení. Stalo se tak 16.7. 2003 pod názvem Prak – sdružení pro prevenci kriminality. Předsedkyní sdružení byla zvolena paní Eva Carbolová, místopředsedkyní paní Mgr. Kamila Carbolová. Sdružení mělo v době svého založení deset pracovníků a externí přednášející.

Od září 2003 jsme své pole působnosti rozšířili do městských částí Prahy 1, 4, 5, 22 a do Kralup nad Vltavou. Exkurze do věznic s následnou besedou jsme začali nabízet převážně žákům devátých tříd a pro osmé, sedmé a šesté třídy jsme utvořili programy jiné (besedy o etice a besedy o trestní odpovědnosti). Proto jsme také přijali několik dalších spolupracovníků, většinou z řad studentů Husitské teologické fakulty. Ve druhém pololetí školního roku 2003/2004 jsme rozjeli zkušební fázi zážitkového programu na Praze 5 určené šestým třídám.

3.1.2 Poslání, cíle projektu

„Posláním sdružení je posílení etického a morálního cítění veřejnosti a vnímání etických a morálních hodnot v konfrontaci s následky zločinu, jakož i prevence kriminality zejména u mládeže, poukazováním na psychické a psychologické aspekty prožitku viny, trestu a vězení a při vytváření osobnostních morálních standardů.“

Sdružení je zaměřeno především na prevenci primární, tedy na předcházení delikventnímu jednání u celé populace dětí bez ohledu na jeho vývoj či prostředí, ve kterém se pohybuje. Preventivní účinek zde zajišťují programy vedené instruktory Praku většinou v prostředí školy, významného faktoru ve vývoji dítěte, jak jsem již pojednávala výše.

Aktivity Praku probíhají v přímé návaznosti ve všech ročnících druhého stupně základních škol. Vyvrcholením je v deváté třídě návštěva věznice, která na každého nějakým způsobem zapůsobí a utváří, spolu s následnou besedou, preventivní, pro někoho přímo odstrašující zážitek. Již zmíněné poslání Občanské sdružení Prak je rozpracováno řadou následujících konkrétnějších cílů.

- Odradit mládež od trestné činnosti.
- Uvědomit si, jak důležitá je rodina, jak nebezpečné jsou závislosti, jak i zdánlivě malý trestný čin může vést do vězení.
- Vést je k zamyšlení se nad naším právním řádem, adekvátností trestů a pokusit se, aby se snažili nalézt svá vlastní řešení.
- Možnost setkat se s člověkem, který má osobní zkušenost s vězením, umožní vžít se do situací, ve kterých člověk selhává. Zjistit, že odsoudit není tak snadné.
- Říci dětem, co vede ke změně osobnosti uvězněného člověka a jak je jeho návrat do společnosti právě díky těmto změnám obtížný.
- Informovat a ovlivňovat rodiče, učitele a celou společnost.
- Napravit většinou zkreslený pohled na vězení, které je známé jen z filmů, televize a tisku.
- Seznámit s náročnou prací zaměstnanců vězeňské služby.
- Vzbudit zájem o problematiku vězeňství a zájem o řešení problémů s ní spojených.

Projekt není koncipován jen jako výhrůžka pro žáky: „Pokud budeš krást, kouřit, fetovat..., skončíš ve vězení.“ Návštěva věznice je velmi silný zážitek. Chceme pod

vlivem této zkušenosti začít s žáky diskutovat o otázkách morálky a etiky. Motivovat je k tomu, aby se nechovali podle pravidel pouze ze strachu před trestem, ale na základě vlastního přesvědčení.

Cílem Praku, jakožto primárně preventivního programu, je naučit se hledat to, co je správné a dobré, nacházet v životě správné jistoty a vzory. Ukázat jim, že je třeba se ptát a hledat odpovědi. Útěk před problémem není jeho řešení! Chceme jim dát možnost se zeptat. Dát jim prostor k sebevyjádření.

3.1.3 Současné aktivity OS Praku

Důležité je zdůraznit, že aktivity Praku na sebe vzájemně navazují v průběhu celého druhého stupně základní či zvláštní školy. Žáci absolvují besedu o trestní odpovědnosti, besedu o etice, exkurzi do speciální mateřské školky pro děti odsouzených rodičů, děti zneužívané či týrané a vrcholem je v deváté třídě návštěva vězení.

Nyní si dovoluji krátce představit jednotlivé aktivity Praku, jehož velkým úkolem je zabraňování delikventního chování u všech zúčastněných bez rozdílu.

Beseda s žáky 6. a 7. tříd o trestní odpovědnosti

Besedu o trestní odpovědnosti vedou lektoři – studenti Praku a trvá obvykle tři vyučovací hodiny. Přítomnost učitele tomuto tématu nevádí, často se besedy zúčastňují učitelé třídní, zvědaví na reakce žáků, učitelé občanské výchovy či učitelé, které toto téma z jakéhokoli důvodu zajímá. Během celé besedy se, jak žáci, tak učitelé, mohou ptát na cokoli z této problematiky.

Pomocí otázek nejprve zjistíme, co děti vědí o trestné odpovědnosti, jestli dovedou správně označit trestný čin a z praktických příkladů rozeznat, zda mohou či nemohou být za daný čin potrestáni. Společně s dětmi pak na otázky odpovídáme a vedeme je k uvědomění si trestnosti svých činů.

Podrobněji se pak věnujeme především věkové skupině pod 15 let, tedy nezletilých, upozorňujeme na možné způsoby potrestání této skupiny dětí a objasňujeme postihy - výchovný ústav, zhoršená známka z chování apod. Věnujeme se také problematice šikany, týrání a drog.

Program pro vytváření zdravých postojů k hodnotám

Program pro vytváření zdravých postojů k hodnotám má dvě podoby. Pro speciální základní školy a některé základní školy, kde se objevují výchovné problémy či kriminální chování žáků, je určen program Hedvivy Pečené⁵⁴ a Ireny Preissové, kde jde o aktuální práci se skupinou dětí, která v sobě zahrnuje výchovnou složku práce s pravidly a soužití ve společnosti. Technikou je práce s pravidly a řádem ve společnosti vycházející z důsledků překračování hranic a pravidel vedoucích k pojmu "kriminální jednání".

V druhé části se pracuje s pracovní motivací a uplatnění v životě. Technikou je plánování rozvrhu dne (pracovní čas/volno), zaměřené na uvědomování si nakládání s časem vedoucí k zdravějším návykům do budoucna. V diskusi, která poté následuje, mohou porovnat to, jak se projevovaly a nahlédnout jiné, zdravější způsoby chování.

Závěrečná část je věnována podpoře pozitivních hodnot a chování, které mohou představovat případný model změny (protidrogová prevence, prevence kriminality mládeže). Následuje diskuse o budoucím profesním zaměření a předpokladech k němu, práce s vlastními schopnostmi, dovednostmi a potřebami vedoucími k pozitivním modelům chování ve společnosti (motivace k pracovnímu zařazení, prevence závislosti na drogách). Prostřednictvím sociodramatu žáci devátých tříd předvádějí ucházení se o práci.

Herma Těšinová⁵⁵ program zkrátila na dvě vyučovací hodiny a program je určen žákům 8. a 9. tříd ve školách, kde nejsou výrazné výchovné problémy, tedy většinou základních škol. Hlavním cílem je vést žáky k pozitivním mezilidským vztahům a účtě k životu druhého člověka. Projeví se obvykle vztahy mezi dětmi a někdy se

⁵⁴ Ing. Hedviga Pečená, je absolventkou Pražské psychologické fakulty a pětiletého SUR výcviku vedeného v duchu dynamické hlubinně orientované psychoterapie. Pracuje jako psychoterapeutka, jako lektorka vede zážitkové a psychoterapeutické skupiny

⁵⁵ Absolventka Pražské psychologické fakulty a pětiletého SUR výcviku vedeného v duchu dynamické hlubinně orientované psychoterapie. Vede zážitkové skupiny jako lektorka, pracuje jako konzultantka a nezávislá poradkyně v oblasti rozvoje lidských zdrojů.

zviditelní i šikana. Je tedy možnost bezprostředně a přirozeně vést děti k respektu k individualitě každého jedince.

První část je věnována úvodu do problematiky hodnot a jak nás ovlivňují, jak nás vedou k zdravému funkčnímu životu, či k patologickému jednání souvisejícího s kriminalitou, jak to, co si myslíme, jaké máme pocity a jak se chováme, je spolu provázané. Následuje diskuse a interakce s dětmi o tom, jaké mají zkušenosti a jak je zažitá modely chování (jejich postoje) omezují či naopak jim pomáhají v životě.

Druhá část je věnována podpoře pozitivních hodnot a chování. Jde o práci s přáním a způsobem jeho dosahování. Vychází se z toho, že každé dítě má řadu přání, způsob jejich dosahování bývá někdy patologickým způsobem chování, které vede až ke kriminálnímu jednání v budoucnosti. Jde o to, aby si děti uvědomily, jaká mají vůbec přání a jakým způsobem jich dosahují, a že existují i jiné cesty, které jsou možné a zároveň mohou být sociálně přijatelné.

Úvod do etické výchovy

Pro žáky osmých tříd základních škol pořádáme tříhodinovou přednášku jako úvod do etické výchovy. Jde o nosné téma primární prevence spojené s každodenním životem. Zde se žáci seznamují s tím, jak mohou řešit své problémy, jak důležitá je úcta k sobě i ostatním lidem, jak vyjadřovat vlastní city, jak důležitá je pomoc, schopnost podělit se, přátelství, starost o druhé, a to formou diskuze s příklady z praxe. Poslední hodina je věnována tématu, které si každá třída může vybrat. Nejčastěji to bývá téma sexuality, vztahů mezi chlapci a dívkami či závislostí.

Jejich lektorka Marie Nováková má dlouholetou praxi v práci s dětmi a mládeží nejen jako pedagog na základních, středních a vysokých školách. Proto žáky tyto besedy velice zajímají, protože mohou mluvit a diskutovat o problémech a životních zkušenostech, které se jich přímo týkají a které prožívají. Přítomnost učitele na besedách není příliš vhodná, lektorka ji vzhledem ke své praxi nedoporučuje. Na otázku, která bývá na besedách pokládána žákům, co je cílem etické výchovy odpovídají například:

„Uvědomit si, jakou hodnotu má lidský život.“

„Dostat se z nemoci jako je třeba sobectví, závist, nenávisť, ke kterým máme všichni různě velké sklony.“

„Etická výchova mi pomůže, abych se nestal grázlem, nekradl a podobně.“

„Etika by se učit měla, děti se tím učí dobrému chování, nelžou si a snaží se být upřímné, dá jim to pocit jistoty.“⁵⁶

Sexuální výchova

Na základě největšího zájmu a četnosti dotazů ze sexuální oblasti při diskusi na besedě o etice byla do nabídky aktivit Praku zařazena sexuální výchova pro žáky 6 – 9. tříd základních škol. Pracuje se se třídou nebo její částí a vzhledem k důvěrnosti tématu a velké otevřenosti není doporučeno třídy spojovat. Lektorkou tohoto programu je Mgr. Ing. Marie Nováková⁵⁷, odbornou konzultantkou Doc. MUDr. Jana Hamanová z Institutu dalšího vzdělávání lékařů.⁵⁸

Základní celek trvá 2 hodiny a jde o učení formou prožitku, dialogu, které je doprovázeno příběhy. Celky je možno upravit pro potřebu třídy, lze objednat samostatně. Mezi používané pomůcky patří brožury, obrázky, video, promítací folie, apod. Sexuální výchova je cyklem navazujícím na sebe v jednotlivých ročnících.

Exkurze do speciální mateřské školky

V rámci primární prevence psychopatologických jevů se mohou žáci základních škol zúčastnit exkurze ve speciální mateřské školce pro děti závislých rodičů, rodičů ve výkonu trestu a pro děti sexuálně zneužívané v ulici Drahaňská 7 na Praze 8. Tento program nabízíme od školního roku 2004/2005. Je určen především pro žáky osmých tříd.

V úvodu exkurze se žáci seznámí s pracovníky školky, počty dětí a pracovníků. Jsou seznámeni s podmínkami přijetí dítěte do školky, způsoby spolupráce s rodiči, se specifiky zacházení s dětmi rodičů ve výkonu trestu, závislých rodičů

⁵⁶ Ohlasy jsou přejaté z časopisu Echo, ročník 6, číslo 1

⁵⁷ Ing. Mgr. Marie Nováková je pedagožka s praxí na VŠ, SŠ, ZŠ, deset let vyučuje Etickou výchovu. Má pedagogické vzdělání TFUK. Nyní je místopředsedkyní předsednictva Etického Fóra ČR, místopředsedkyní sekce pro pedagogy a vedoucí kurzu Etické výchovy pro pedagogy v Praze. Osm let pracovala v oboru trestního práva jako přísedící soudce, dvanáct let fungovala jako dobrovolnice pro YMCA, založila a 10 let vedla MC YMCA. Dvacet sedm let pracuje s dětmi a mládeží, vede tábory pro děti při VŠ, je metodikem protidrogové prevence školy, Sexuální výchovy, Rodinné výchovy a Občanské výchovy (8 let).

⁵⁸ Obor: Syndrom rizikového chování dospívajících

a zneužívaných dětí. Všechny případy jsou podávány kazuisticky, jedná se tedy o konkrétní případy jednotlivých dětí a praktickou ukázkou toho, jak může závislost rodiče dítě ovlivnit fyzicky (různé stupně poškození), psychicky i sociálně. Součástí vyprávění je i šikana mezi dětmi, také uváděná na příkladech.

Dále se žáci dozví, jak děti školku opouštějí a kam jsou umístovány, jak školka spolupracuje s ostatními organizacemi.

Po ukázkách a diskusi na závěr následuje prohlídka školky, při které mají žáci možnost potkat se s dětmi, eventuelně si s nimi pohrát.

Školka má zkušenost s exkurzemi různých typů škol a preventivním dopadem na žáky všech věkových kategorií. Podobný projekt exkurzí nyní vzniká i ve Francii.

Návštěva žáků 9. tříd základních škol ve věznici⁵⁹

V současné době Prak nabízí exkurze do věznice v Jiřicích, Příbrami, Plzni, Pardubicích, Rýnovicích, Liberci, Všehrdech⁶⁰, Vinařicích a Drahonicích. V současnosti dojíždíme na exkurze do věznic jednou za tři týdny nebo dle dohody s vedením věznice.

Ve věznici zaměstnanci žáky provedou objektem, seznámí je s historií věznice, typem věznice (vysvětlí rozdíl mezi vazební věznicí a výkonem trestu), skupinami odsouzených, denním režimem, s prací ve věznici, atp. Odpoví na dotazy žáků, eventuelně umožní rozhovor s odsouzenými.

Cílem je, aby žáci poznali prostředí věznice, směli nahlédnout do prázdné cely, vycházkového dvorku, samoty, sprch, kulturní místnosti či návštěvní místnosti s plexisklem. Protože, jak píše autoři knihy *Mládež a delikvence*⁶¹, „Poznatek má na dítě mnohem větší vliv, je-li spojen s přímou zkušeností dítěte.“ Žáci jsou většinou naprosto znechuceni vzhledem cel, typicky ústavním pachem či představou, že se odsouzení mohou mýt jen dvakrát týdně. Tento prožitek se jinak než touto cestou zprostředkovat nedá. I kdyby se jim promítnul film z vězeňského prostředí s výpověďmi odsouzených, tolik by je to do problematiky nevtáhlo. Bezprostřední působení vězeňského prostředí je silným emotivním zážitkem, který nelze nahradit právě zmíněným prohlížením fotografií či videem, což potvrzují dospělí- učitelé,

⁵⁹ Zajímavý článek o této aktivitě vyšel v Novém prostoru 199 z 2.8.2004.

⁶⁰ věznice pro mladistvé

⁶¹ Matoušek, Kroftová. *Mládež a delikvence*.

ředitelé škol, ale i samotní žáci. Prožijí, byť na krátkou dobu, pocit omezení svobody a všeho, co vězeňské prostředí evokuje. Právě tento prožitek působí nesporně preventivně.

Beseda s žáky 9. tříd

V následujícím týdnu po absolvování exkurze proběhne ve škole tříhodinová beseda s žáky, kteří aktivně spolupracují s lektorkami. Účelem besedy je zopakovat, utřídit a doplnit informace načerpané ve věznici, zodpovědět dotazy, které žáky napadly po exkurzi.

Spojením návštěvy věznice s besedou žáci získají ucelený pohled na vězeňství a kriminalitu a mohou zaujmout k tomuto problému vlastní postoj. Uvědomí si, že ve vězení nejsou jen lidé z okraje společnosti a pochopí do důsledků, co znamená být trestně zodpovědný. Kriminalita s sebou přináší i celou řadu dalších patologických jevů, které jsou také podrobně probírány, např. problematiku závislostí, fyzického týrání, šikany, sexuálního zneužívání, prostituce, atd.

Na každé besedě, která následuje po exkurzi ve vězení, dáváme žákům dotazníky. Na jejich základě se informujeme o užitečnosti našich aktivit a dostáváme tak zpětnou vazbu.

Aktuální výsledky je možné najít na [www stránkách Praku](http://www.prak.wz.cz/).⁶²

3.1.4 Metoda hodnocení

Projekt prevence kriminality mládeže běží třetím rokem, proto je pro nás velmi důležitá zpětná vazba, abychom mohli program postupně upravovat. Reakce získáváme jak od dětí, které vyplňují dotazník (jeho vyhodnocení je v praktické části), tak od učitelů. Učitele po každé besedě požádáme o zhodnocení našeho projektu a případné připomínky. V tomto hodnocení se obvykle odráží i reakce rodičů na projekt PRAK. Projekt prevence kriminality z těchto hodnocení vychází úspěšně. Až na výjimky jsou s ním spokojeni učitelé, rodiče i děti.

Primární prevenci obecně můžeme hodnotit na základě stavu kriminality ve společnosti. Prak se svými aktivitami snaží zvyšovat informovanost o kriminalitě i s jejími následky a tudíž snižovat kriminalitu, především mládeže, ve společnosti.

⁶² <http://www.prak.wz.cz/>

3.2. Program PĚT P

Program PĚT P je příkladem sekundární prevence kriminality. Zaměřuje se hlavně na rizikové jedince a skupiny osob, u nichž je zvýšená pravděpodobnost, že se stanou pachateli trestné činnosti či na potencionální oběti trestné činnosti⁶³ (individuální prevence). Ze sociálního hlediska se sekundární prevence zaměřuje na rizikové faktory sociálního působení ve vztahu k narušenosti osobnosti. Jejím cílem je tedy kontrola sociálně patologických jevů. Sekundární prevence se také zaměřuje na nefunkční sociální prostředí jako na reálný předpoklad recidivy trestné činnosti (terciární prevence).

3.2.1 Vznik projektu

Program Pět P pochází z USA, kde už sto let funguje jeho obdoba Big Brothers Big Sisters of America (BBBSA). Úsilí obou hnutí vycházelo z jedné společné myšlenky – touze pomoci dětem, které byly většinou z neúplných rodin, a jejichž morální, duševní a fyzický růst byl ohrožován špatným rodinným prostředím.

Hlavní myšlenkou, kterou se BBBSA řídí, je, že důsledná práce a přítomnost dospělého „ochránce“ (nerodinného příslušníka) může změnit sociální a citový vývoj mladého člověka, obzvláště toho, kdo vyrůstá v neúplné rodině či v nepříznivých podmínkách.

Pět P v České republice

V České republice je program Pět P od roku 1995. První tři roky fungoval pod záštitou Open Society Fund, v roce 1998 tento program převzala Hestia – Národní dobrovolnické centrum (dále jen Hestia). Hestia bylo tehdy nově vzniklé občanské sdružení, které si za svůj cíl vytyčilo rozvoj a podporu dobrovolnictví, a program Pět P byl jejich pilotní projekt. Hestia má v dnešní době mnoho dalších dobrovolnických programů (např. program Dobrovolníci v nemocnicích, Dobrovolníci z komerčních firem, Program Senior, projekt Dobrovolnictví nezaměstnaných atd.)⁶⁴, program Pět P je ale stále nejrozšířenější z nich.

⁶³ individuální prevence, jež je hlavní náplní programu Pět P

⁶⁴ www.hestia.cz/ndc.shtml. Úvod.

Dne 8. června 2001 vzniklo občanské sdružení Asociace Pět P v ČR, „jehož cílem je všeobecná podpora programu Pět P v celé ČR a sdružuje koordinátory, supervizory, dobrovolníky a další spolupracovníky programu“⁶⁵ V současné době program Pět P probíhá v mnoha městech České republiky.

3.2.2 Charakteristika programu PĚT P

Na internetových stránkách programu jsem se dočetla: „Program Pět P je individuální preventivní program pro děti ve školním věku. Je realizován občanským sdružením Hestia a je součástí Asociace Pět P v České republice, která je národním členem Big Brothers Big Sisters International.

Tento program je ve střední a východní Evropě podporován z Open Society Institute New York v rámci „Volunteer Development Program“. Disponuje pověřením Ministerstva práce a sociálních věcí k výkonu sociálně-právní ochrany dětí a akreditací Ministerstva vnitra pro práci s dobrovolníky.“⁶⁶

Pět P znamená: Prevenci, Přátelství, Péči, Pomoc a Podporu. Jde o program volnočasový, postavený na principu dobrovolného vztahu mezi dítětem a dospělým dobrovolníkem. Navazuje tak na tradice dobrovolné práce v zahraničí i na zkušenost, že lidé v naší zemi jsou si navzájem ochotni pomáhat. Je určen pro děti od 8 do 15 let, kterým by mohl prospět vztah se starším kamarádem (dobrovolníkem). Dobrovolník v žádném případě nezastupuje rodiče, je dítěti věkově bližší a zároveň mu může ukázat nové způsoby a možnosti řešení problémů a pomáhat při orientaci v neznámých životních situacích. Dobrovolník se tedy snaží být dítěti rádcem, oporou a pomáhá mu rozšířit si obzor.

3.2.3 Kdo může být klientem programu Pět P

Program je určen především: dětem hůře komunikujícím či nekomunikujícím s vrstevníky, dětem se školními problémy, dětem neklidným či pomalejším, dětem s psychickými a osobnostními problémy, dětem, jejichž rodiče mají časově náročné zaměstnání, dětem, které se díky svému handicapu ocitly mimo kolektiv, dětem z velmi slabého až negativního rodinného prostředí, dětem jiných etnických skupin, dětem z rodin, v nichž oba rodiče jsou v plném invalidním důchodu, jedináčkům či

⁶⁵ hestia.ecn.cz/asoc_vyzpr.shtml. Výroční zpráva Asociace Pět P v ČR 2001.

⁶⁶ www.hest.cz/PetP/index.htm. Program Pět P.

nejstarším z více dětí, dětem z rodin sociálně slabých, dětem, jejichž rodiče jsou závislí (alkohol, drogy, farmaka) a dětem na doporučení PPP, OPD, Rodinné poradny, Střediska sociální prevence, Psychosomatického centra, Centra krizové intervence, Psychiatrické kliniky, Linky důvěry, školy, výchovných poradců, sociálních pracovníků, rodičů, psychologů, atd. Z výčtu obvyklé klientely je zřejmé zaměření na rizikovější jedince, kteří, jak jsem zmínila výše, jsou objekty sekundární prevence kriminality.

Tyto děti mají společné jedno, a to je nedostatek kvalitních vrstevnických vztahů. Právě vztah s dobrovolníkem „má vytvořit prostor pro růst sociálních dovedností, posilovat sebevědomí dítěte a rozšířit jeho motivaci k navazování přirozených vrstevnických vztahů.“⁶⁷

Program se ale snaží nediskriminovat děti „normální“ – nehandicapované sociálně či zdravotně, protože rizika jako např. drogy, násilí, sekty a kriminalita ohrožují všechny bez rozdílu pohlaví, věku, rasy, zdraví či sociálního zázemí.

O zařazení dítěte do programu rozhoduje koordinátor. Zařazení předchází pohovor s rodičem (nebo rodiči) dítěte a pohovor s dítětem – je důležité, aby tento pohovor dítěte s koordinátory proběhl bez rodičů. Tyto informativní schůzky slouží rodičům k seznámení s programem a koordinátorům k získání co nejvíce informací o dítěti, jeho zájmech, sociálních a rodinných podmínkách, motivaci a představě budoucího velkého kamaráda nebo kamarádky. Se zařazením do programu dítě i jeho rodiče musí souhlasit.

3.2.4 Pracovníci programu PĚT P

- Dobrovolníci Programu Pět P.⁶⁸ Dobrovolníkem se může stát každá dospělá osoba, která projde odborným výcvikem a základním psychologickým posouzením předpokladů pro účast v programu. Dobrovolníci v ČR jsou většinou studenti vysokých škol humanitního zaměření (narozdíl od USA, kde projekt vznikl).
- Dobrovolník se schází s klientem každý týden jedno odpoledne v týdnu na dvě až tři hodiny a svůj volný čas tráví společně takovým způsobem, který oběma vyhovuje. Můžou chodit spolu sportovat, do kina, do klubovny si hrát nebo malovat, jezdit na výlety nebo se jen tak procházet a povídat si.

⁶⁷ www.hest.cz/PetP/popis.htm. *Popis služby*.

⁶⁸ www.hest.cz/PetP/popis.htm. *Popis služby*.

➤ Koordinátoři Programu Pět P.⁶⁹ Koordinátoři mají na starosti propagaci a rozšíření Programu Pět, ve spolupráci s odbornými pracovišti (PPP, školy) aktivně hledají a vybírají děti do programu, získávají dobrovolníky a zajišťují jejich výcvik, společně se supervizorem vytváří nové dvojice, zprostředkovávají komunikaci mezi rodinou dítěte a dobrovolníkem, zajišťují pro dvojici servis - materiální zázemí (klubovna, půjčování her či sportovních potřeb...) a psychickou podporu (individuální konzultace, mediace, klub...). Dále koordinátoři vedou dokumentaci o dvojici (navázání, vývoj a průběh vztahu, náplň schůzek, problémy a jejich řešení atd.) a garantují metodiku programu, mají zodpovědnost za to, že dvojice fungují v rámci pravidel.

➤ Supervizoři Programu Pět P. „Supervizorem se může stát nejčastěji psycholog, lékař, pedagog či další odborník, který ve své profesi přichází do styku s problematikou blízkou základní náplni programu Pět P, zejména s ohledem na problematiku dětí a mládeže.“⁷⁰

Supervizor konzultuje s koordinátory vytvoření dvojice, účastní se skupinových supervizí, a podle časových možností i společných akcí (letní tábory, besídky). Společně s koordinátory pomáhá řešit problémy dvojice a v případě potřeby pomáhá dobrovolníkům s jejich osobními psychologickými problémy, které by mohly negativně ovlivňovat vztah s dítětem.

3.2.5 Průběh programu PĚT P

Počáteční výcvik dobrovolníka⁷¹

Každý zájemce se nejdříve setká s koordinátorem programu. Na této první, orientační schůzce se zájemce seznámí s programem, co obnáší, jakou zodpovědnost na sebe bere a jaká jsou pravidla této dobrovolnické práce. Koordinátor zase zjistí, jaká je motivace a postoj uchazeče k dobrovolnické práci.

Ještě před zařazením do programu a vůbec i před počátečním výcvikem se musí každý podrobit osobnostním testům a pohovoru s psychologem. Podle výsledků je

⁶⁹ www.hest.cz/PetP/popis.htm. *Popis služby*.

⁷⁰ www.hest.cz/ruzne/petp_novy.doc. *Manuál Programu Pět P v České republice*. Str. 5.

⁷¹ www.hest.cz/ruzne/petp_novy.doc. *Manuál Programu Pět P v České republice*.

zájemce do programu zařazen, nebo naopak je mu sděleno, že se pro tuto práci nehodí a může mu být nabídnuta spolupráce v jiném dobrovolnickém programu.

Každý zájemce by se měl ještě zúčastnit dvou supervizních skupinových setkání a poté - a po vyhodnocení psychodiagnostických testů a pohovoru – se může stát dobrovolníkem programu Pět P.

Vytvoření dvojice – výběr vhodného dobrovolníka a dítěte

Vytvoření vhodné dvojice je velmi důležitý a náročný proces, který je předpokladem pro dobré a úspěšné fungování dvojice. „Při vytváření dvojice je brán ohled na dobrovolníkovy preference, ale prvotním kritériem pro vytvoření dvojice v rámci programu Pět P je uspokojení potřeb dítěte.“⁷²

Na základě souhlasu obou stran s nabízeným partnerem, může dojít k první schůzce dítěte a jeho zákonného zástupce, dobrovolníka a koordinátorů. Všichni se navzájem představí, znovu se seznámí s pravidly programu, rodiče a dobrovolník podepíší smlouvy. První schůzka ale hlavně slouží k navázání kontaktu dobrovolníka a dítěte.

Odborný dohled nad dvojicí

Dvojice by měla být pořád v kontaktu s koordinátory. První měsíce by měl být kontakt koordinátorů a dvojice častější (cca jednou za 14 dní), potom už méně intenzivní, pokud to není z nějakých důvodů zapotřebí (asi jednou za měsíc). Koordinátoři zpravidla volají rodičům dětí i dobrovolníkům a informují se, jak jejich vztah pokračuje, jak probíhají schůzky, jestli se nevyskytl nějaký problém apod.

Koordinátor může do vztahu zasáhnout, ale jen v případě, že jsou porušována pravidla programu Pět P – např. rodiče využívají dobrovolníka na doučování nebo na hlídání, zakazují dítěti schůzky atd. Jestliže se naskytnou závažnější problémy, může je koordinátor konzultovat se supervizorem, popř. může rodičům doporučit odbornou pomoc.

Každý dobrovolník se navíc musí účastnit supervizí setkání. Jeho opakovaná neúčast je důvodem k vyloučení z programu a ukončení smlouvy. Supervize může mít následující dvě podoby: pravidelná setkání s koordinátory programu a skupinová

⁷² www.hest.cz/ruzne/petp_novy.doc. *Manuál Programu Pět P v České republice.*

supervize. Úlohou supervizora a koordinátora je spíše iniciovat a facilitovat vlastní kreativní aktivity účastníků.

Další aktivity pro děti a dobrovolníky

Asi třikrát až čtyřikrát do roka se konají společné akce pro děti a dobrovolníky. V Praze to je například každý rok oslava Dne dětí a Vánoční besídka, může to být i promítání videa z předešlé akce, výstava vlastních výtvorů atd.

Významným doplňkem celoroční práce programu Pět P je letní tábor⁷³, protože poskytuje prostor pro soustavnou individuální i skupinovou práci s dětmi i dobrovolníky. Pro některé děti je tábor často ojedinělým zážitkem, protože z různých důvodů je pro ně účast na jiných podobných akcích nemožná.

Tyto letní tábory se konají se snahou zvýšit celkovou adaptabilitu dětí, jejich samostatnost a sebevědomí, zlepšit jejich sociální dovednosti ve skupině, zapojit dítě do kolektivu vrstevníků, zlepšit komunikaci s vrstevníky. Zároveň umožňuje dětem i dobrovolníkům získat další nové kamarády, aktivně si odpočinout a pobýt v přírodě a v neposlední řadě prožít spoustu hezkých chvil.

Ukončení vztahu a některá další úskalí programu Pět P⁷⁴

Dohoda s dobrovolníkem je podepisována na deset měsíců (respektive jeden rok) s tím, že může být prodloužena, nejdéle však na dva roky. Dvojice se samozřejmě může scházet i po uplynutí doby stanovené v dohodě – ovšem už nezávisle na Pět P. Takové samovolné pokračování vztahu koordinátoři mimo jiné považují za jakési měřítko úspěšnosti programu. Po skončení dohody s jedním dítětem může dobrovolník získat dalšího kamaráda, bude-li mít zájem o další spolupráci s programem Pět P.

Problém nastane, když se vztah dobrovolník – dítě musí ukončit předčasně. Důvody k tomu mohou být různé: Dobrovolník a dítě si nerozumí. To se může stát i přesto, že dvojice je velmi pečlivě sestavována. V takovém případě je dvojice rozdělena. Dítě dostane nového dobrovolníka a dobrovolník nového malého kamaráda. Dobrovolník není k dispozici. Může se stát, že dobrovolník odjede na dlouhou dobu (např. na studijní nebo pracovní pobyt do zahraničí). V tomto

⁷³ www.hest.cz/PetP/tabor_02.htm, *Věcné hodnocení táborů 2002.*

⁷⁴ www.hest.cz/ruzne/petp_novy.doc. *Manuál Programu Pět P v České republice.*

případě se musí dítě na situaci, která nastane, dopředu systematicky připravit za pomoci koordinátorů a pokud je potřeba, také rodičů.

Toto nejsou ale jediné problémy, které mohou nastat při práci v programu Pět P. Vznikají i další situace, které je potřeba nějak řešit.⁷⁵ Mezi ne může patřit závislost dítěte na dobrovolníkovi. Děti, které jsou zařazovány do Programu Pět P jsou často děti z dysfunkčních rodin, kde někdy chybí mateřská i otcovská láska. Dítě tuto lásku postrádá a může ji najít v dobrovolníkovi. Tak se na něm stává závislým. Závislost dítěte na dobrovolníkovi se řeší na pravidelných supervizích a dobrovolník dostává přesné instrukce od supervizora, aby se závislost ještě více neprohlubovala. Dalším problémem může být pocit rodičů, že jim dobrovolník odebírá dítě. Je normální, že děti chodí domů ze schůzek s dobrovolníkem spokojeny a často svým rodičům vypráví, co všechno prožili. Díky tomu mohou mít rodiče pocit, že dobrovolník jim dítě odebírá. Také se může stát, že dítě svým rodičům začne vyčítat, že s ním nedělají to, co dobrovolník, a proč nejsou takoví jako je on. V tomto případě je zapotřebí pracovat jak s dítětem, tak i s rodiči – vysvětlit jim situaci a například určit jakási vnitřní zvláštní pravidla.

3.2.6 Metoda hodnocení⁷⁶

Program Pět P je hodnocen pomocí modelu POE (Program-Based Outcome Evaluation). Jedná se o dotazník, který vyplňují všichni účastníci programu – dobrovolník, dítě, rodiče nebo zákonný zástupce, psycholog i koordinátor. Dotazník POE je pro všechny stejný, s výjimkou dotazníku pro dítě – ten je méně obsáhlý a otázky jsou jiné – jsou přizpůsobeny tak, aby dítě bylo schopné na ně odpovědět. Při vyhodnocování se klade důraz na informace získané od dobrovolníků. Dotazníky od ostatních účastníků slouží ke zvýšení objektivity získaných informací.

Obecně by data zjištěná metodikou POE měla posloužit jak k individuálnímu hodnocení úspěchů jednotlivých dvojic a jako pomoc pro plánování dalších cílů dvojice, tak i pro obecné zhodnocení Programu Pět P jako celku.

Kritériem hodnocení sekundární prevence obecně je podíl dosud netrestaných osob na páčání trestné činnosti a postoje občanů ke kriminalitě.

⁷⁵ podle Houšková, L.: *Realizace a výsledky programu Pět P v regionu*. Absolventská práce. Kroměříž: 2001.

⁷⁶ www.hest.cz/5p-5.shtml. Program „Pět P“ – Implementace a evaluace Programu Pět P v ČR.

3.3 Projekt Lata

Projekt Lata se zaměřuje na prevenci primární, sekundární i terciární. V této práci ji zařazuji do kapitoly týkající se terciární prevence kriminality.

Terciální prevence se zabývá následnou péčí, která přichází po odpykání trestu, nebo i během něho a je zaměřena na zabránění recidivy, tedy opakovaného antisociálního chování. Zabezpečuje se zejména činností občanských sdružení (projekt Lata atd.), jejich formy streetworku, SVP (Střediska výchovné péče) a další resocializační programy institucí pro výkon trestu jako jsou věznice, DDÚ, DDM (diagnostické ústavy pro děti a mládež), DVÚ- dětský výchovný ústav, VÚM- výchovný ústav pro mládež). Jako ochranné faktory sociálně patologických jevů lze označit vysokou inteligenci jedince, schopnost vyrovnání se s negativními zkušenostmi, sebeúcta a sebedůvěra, pozitivní perspektivy a možnosti pro budoucnost, zapojení se do „pozitivní“ skupiny vrstevníků, oceňování vzdělání a zdraví, účast v církvi a dobrovolných aktivitách, jeho/její empatie, altruismus, duchovní orientace, schopnost sebekontroly, dobré vztahy v rodině, otevřená komunikace, neautoritativní podpora dospívajícího, duchovní orientace, nepřítomnost rozporu mezi hodnotami vrstevníků a rodiny, spolupracující, otevřené klima ve škole, pozitivní vzory, malá permissivita k negativním sociálním jevům, stálá pozitivní poselství v médiích, příležitost pro kreativitu mládeže, přísné zákony o zbraních a drogách, dobrý socioekonomický status rodiny s vyšším dohledem rodičů. Na podporu těchto faktorů by se měla zejména zaměřit prevence.⁷⁷

3.3.1. Vznik projektu

Realizaci myšlenky projektu Lata předcházela roční zkušenost z práce se skupinou mladistvých v denním sanatoriu Horní Palata. Tento projekt reagoval na tehdejší situaci v oblasti práce s rizikovou mládeží u nás. Možností, kam se v Praze obrátit o pomoc v případě problémového chování mladistvého, bylo jen několik. V první řadě tu byly pedagogicko-psychologické poradny, které ale byly spíše zaměřeny na poskytování odborných rad rodičům. Na každém obvodním úřadu působila specializovaná oddělení péče o děti a o rodinu a také sociální kurátoři. Další

⁷⁷ www.ymcabrno.cekit.cz

možnost práce s mládeží nabízely diagnostické a výchovné instituce a několik dětských psychiatrií. Zcela specifickým zařízením v té době bylo také Středisko pro mládež na Praze 9, které nabízelo nové způsoby práce s rizikovou mládeží. Dalším podnětem vzniku programu pro mládež na Horní Palatě byly také zkušenosti z fungujících projektů pro mládež v zahraničí, které se k nám po roce 1989 dostaly.

Na Horní Palatě se tehdy vznikla skupina mladistvých, jež byla záměrně sestavena jednak z tzv. problémových mladistvých a pak dále z mladistvých, kteří měli psychiatrickou diagnózu. Tato skupina se pravidelně scházela a pracovala během roku, zároveň s touto skupinou běžela skupinová psychoterapie rodičů těchto mladistvých. Celoroční práce skupiny mladistvých vyvrcholila prázdninovou akcí. Po návratu se skupina ještě nějakou dobu scházela, ale posléze se rozpadla. Mladiství s psychiatrickými obtížemi se bez větších potíží zařadili do běžného života, zatímco mladiství s problémovým chováním (až na několik výjimek) zapadli zpět do stereotypů problémového chování.

Na základě této zkušenosti a zkušeností ze zahraničí se Doc. Oldřich Matoušek, jeden z psychoterapeutů skupiny, rozhodl pokračovat dál v práci s mladistvými. Vyšel přitom z myšlenky, která se osvědčila v zahraničí. *Nejpříjemnější autoritou pro mladého člověka je jiná mladá osoba.* Ta mu může poskytnout doprovod v rizikových životních situacích, kdy se z nějakého důvodu nechce obrátit na dospělého odborníka nebo když je z nějakého důvodu dospělá autorita obtížně přijatelná. Rozhodl se společně s dalšími spolupracovníky založit projekt Lata a zapojit do něho studenty příbuzných oborů (sociální práce, psychologie, speciální pedagogiky a dalších). Projekt Lata tak zahájil svoji činnost na jaře roku 1993. O rok později se ukázala nutnost fungování projektu organizačně a právně zajistit a vznikl tak nápad založit občanské sdružení

Občanské sdružení Lata bylo jako samostatný právní subjekt registrováno v létě 1994. Ve své činnosti je zaměřeno jednak na poskytování individuální pomoci mladým lidem ve věku 15 až 21 let a jednak na organizování vzdělávání studentů - dobrovolníků, kteří v projektu Lata pracují.

Při svých činnostech sdružení spolupracuje s řadou státních a nestátních institucí, které v oblasti práce s mládeží působí a snaží se zapojit do stávajícího systému práce s mladistvými delikventy, včetně alternativních způsobů trestání mladistvých pachatelů.

V roce 2003⁷⁸ se projekt zaměřil na propracování metodiky práce s dobrovolníky-především na výcvik dobrovolníků a na systém odměňování. Důvodem byla potřeba motivovat dobrovolníky k dlouhodobější spolupráci s projektem a podpořit chuť dobrovolníků věnovat se aktivitám projektu co nejlépe. Pro větší sounáležitost s projektem byl zaveden institut "Tutorů" (ke každému novému dobrovolníkovi je přiřazený zkušený dobrovolník, který je nováčkovi k dispozici v řešení nejasností a obav, které nejsou závažného charakteru, ale zároveň s nimi dobrovolník nechce čekat až na dobu supervize), projekt pořádal i neformální akce během školního roku. Projekt v tomto roce rozvinul spolupráci se Salesiánskou kongregací Praha, a to hned na několika úrovních. Dvojice dobrovolníků a klientů mají možnost navštěvovat nízkoprahový klub Vrtule na Kobyliském nám. 1, Praha 8, horolezeckou stěnu a posilovnu. Naši dobrovolníci mají zároveň možnost zapojit se do aktivit Salesiánů a aktivně pomoci při organizování různých aktivit. Dobrovolníci Salesiánů mají také možnost pracovat individuálně s klienty projektu LATA. Na stejné úrovni jsme se pokusili navázat spolupráci i s nízkoprahovým komunitním klubem KROK v Praze 4 Modřanech.

3.3.2 Charakteristika programu Lata

Projekt LATA je vrstevnický sociální program, v němž pracují jako dobrovolníci převážně studenti, kteří se prostřednictvím projektu dostávají do kontaktu s věkově jim blízkými rizikovými mladistvými.

Vlastní práce dobrovolníka probíhá individuální formou, což znamená, že společně s klientem vytváří dvojici. V takto vzniklé dvojici jsou síly na obou stranách vyrovnané, vztah obou je velmi osobní a autorita uplatňovaná prostřednictvím dobrovolníka je pro klienta přijatelnější než autorita dospělého odborníka. Dvojice se společně věnují činnosti, na které se dohodnou, např. pomoc při dokončení studia, při hledání práce, zájmová činnost, sport, atd.

Projekt je možné chápat jako jeden z možných alternativních programů, který je dostupný mladým lidem z Prahy v rámci prevence kriminality. Cílem služby je příznivě ovlivnit klientovu obtížnou životní situaci, ve které se nachází.

⁷⁸ Výroční zpráva projektu LATA za rok 2004

Dobrovolník jako průvodce těžkým obdobím dospívání klientovi v rámci jeho přirozeného prostředí nabízí vhodné alternativní způsoby trávení volného času, pomáhá mu při osamostatňování se a v orientaci v běžných mezilidských vztazích.

3.3.3 Význam slova Lata

LATA je druh hroznového květenství, u něhož z hlavního větene vyrůstají kratší rozvětvené stromky. Zvláštní druh tohoto květenství, u něhož květy stojící níže na větenu rozkvétají dříve než květy střední, se jmenuje vrcholičnatá lata. Tato podoba květenství je použita pro zobrazení loga projektu. Je jím vyjádřeno spojení mladistvého (střední květ) se skupinou osob (níže položené květy), která ho obklopuje a podporuje ho. Těmito lidmi mohou být rodiče, vrstevníci, sociální kurátor, učitel, obhájce, psycholog a v neposlední řadě student – dobrovolník projektu Lata.

Lata je také zkratkou slov Laskavá Alternativa Trestu pro Adolescenty.

Ve staré češtině slovo Lata označovalo osobu, která porušuje zákon. Do novodobé češtiny se nám z tohoto slovního základu dochovalo sloveso “prolátnout” ve významu něco “prozradit”.

Lata je i posledními slabikami místního názvu Palata. Na samém počátku vzniku Lata první setkání probíhaly v denním sanatoriu na Horní Palatě v Praze, kde měl projekt sídlo. Budova sanatoria je původní středověká viniční usedlost, jež byla pojmenovaná podle původního vlastníka novoměstského měšťana Palaty.

3.3.4 Kdo může být klientem projektu Lata

Klientem projektu se může stát každý mladý člověk (muž i žena) ve věku 15 - 21 let, který se ocitl v takové životní situaci, při níž hrozí riziko sociálního selhání. Podmínkou zařazení mladého člověka do projektu je jeho dobrovolný souhlas s účastí.

Jedná se hlavně o klienty, kteří mají výchovné problémy, problémy v rodině či ve škole, kteří se cítí osamělí a kolektiv v jejich okolí je nepřijímá, kteří se dopustili trestného činu a jsou t.č. trestně stíháni (na svobodě i ve vazbě) či kteří byli pravomocně odsouzeni a účast v projektu LATA jim byla soudem doporučena, popř. uložena jako přiměřené omezení po dobu výkonu podmíněného trestu. Klienti

projektu LATA nejsou závislí na alkoholu ani na jiných drogách a nedopustili se trestného činu násilného charakteru.

Projekt LATA se soustřeďuje nejen na prevenci terciární, ale také na prevenci sekundární. V poslední době se dokonce zaměřuje více na klienty v rizikových životních podmínkách a situacích než přímo na pachatele trestné činnosti.

3.3.5 Pracovníci projektu Lata

Dobrovolníkem se může stát každý mladý člověk starší 18 -ti let, jež se zajímá o oblast práce s rizikovou mládeží.

Nový školní rok projektu začíná pro zájemce o práci dobrovolníka v Latě víkendovým vzdělávacím kurzem, na kterém se seznámí se svými právy i povinnostmi, získá cenné informace o práci s rizikovou mládeží a o své zkušenosti se s ním podělí i dobrovolníci z minulých let.

Během vlastní práce s klientem jsou dobrovolníci povinni účastnit se jednou za dva týdny supervizního semináře a mají možnost se dále průběžně vzdělávat. Vzdělávací kurs „Práce s rizikovou mládeží“ má rozsah 200 hodin a pokud ho dobrovolník splní podle předepsaných podmínek, obdrží osvědčení o jeho absolvování. Během roku jsou pořádány i nejrůznější společné akce, na kterých mají dobrovolníci možnost navzájem se více poznat a zažít společně mnoho zajímavého (víkendy v horách, tradiční každoroční výlet do Alp, vánoční besídka ...)

Odborným garantem projektu je Doc.PhDr. Oldřich Matoušek vedoucí katedry soc. práce FF UK a supervizor projektu. Dále se na projektu podílí PhDr. Andrea Kroftová (probační služba), PaedDr. Magda Loumová psychoterapeutka a supervizorka projektu, právnička PhDr. Mgr. Jana Koláčková a koordinátoři projektu Lenka Vránová a Vlasta Zemánková studentky FF UK soc. práce.

3.3.6 Metoda hodnocení

Modelem práce v projektu je osobní, individuální a věkově blízký vztah dobrovolníka - studenta s mladým klientem. Na základě již získaných zkušeností vyplývá fakt, že právě tato věková blízkost umožňuje klientovi přijmout "autoritu dobrovolníka" bez větších obtíží. Dobrovolník svým pohledem na problémy dospívajícího, které může znát i ze své vlastní zkušenosti z rodiny nebo ze školy,

může klientovi nenásilnou formou předat běžné způsoby jejich řešení. Dobrovolník je seznámen s možnými riziky práce v projektu a je mu doporučeno zachovat vůči klientovi určitou anonymitu.

O průběhu vztahu dobrovolník – klient jsou všichni zúčastnění samozřejmě informováni a mají možnost se informovat více, a to telefonicky či osobně, prostřednictvím klienta, dobrovolníka či koordinátorů projektu. Úspěšnost a vhodnost práce s klientem tedy může posoudit každý sám.

Závěrem

Snažila jsem se touto prací seznámit čtenáře se třemi projekty pracujícími s mládeží v různých fázích jejich vývoje a aktivitami projektů v souvislosti s problematikou prevence kriminality a kriminalitou mládeže samotnou.

V prvních dvou kapitolách jsem se zabývala teoretickými poznatky a informacemi důležitými k pochopení tématu. Velmi zajímavý a možná trochu podceňovaný je vliv zejména rodiny, ale také školy na celkový vývoj osobnosti. Programy občanského sdružení Prak vstupují se svými aktivitami právě do školy a snaží se informovat a také odpovídat na otázky týkající se kriminality. V průběhu dospívání však rodina ztrácí vliv nad mladým člověkem a do popředí se dostávají vrstevníci. Na tento fakt se zaměřuje jak program Pět P, tak projekt Lata a snaží se reagovat na situaci, v níž se mladý člověk ocitá, právě pomocí vrstevnického vztahu.

Téma prevence kriminality je velmi rozsáhlé a mé podání, vzhledem k rozsahu, rozhodně není vyčerpávající. Proto by bylo zajímavé například zpracovat podrobnější práci o všech existujících programech, které se zaměřují na mládež a vzájemně je srovnávat či zkoumat.

Resumé

This work deals with activities of three projects connected with the prevention of criminality generally and problems of criminality of young people.

In the first chapter terms and prevention of criminality are described. The second chapter describes briefly criminality evolution of young people. There are typical characteristics of adolescent's criminality.

The third chapter is about the civic association Prak as the example of primary prevention, program Pět P as the example of secondary prevention and tertiary prevention is shown on project Lata. There is the information about their rise, mission and goals and activities.

The programs of Prak are for pupils who attend the second grade of basic or special schools and it should reinforce ethical and moral feelings and perception of young people. The main topic is the question of guilt – crime – punishment, the impact prison on human personality, personal moral standards and their creation.

The program Pět P is for children between age 8 and 15 years old. They start to meet some volunteer and spend some free time together. It is good for child to have older friend, who can help him/her in difficult life situations.

The project Lata is for 15 – 21 years old adults, who are in difficult situation. It can be problem with criminal offences or serious problem with environment where they live. Volunteer create couple with the adult and they spend some time in a week in activities together which adult likes or needs.

Bibliografie

- Bubelini, J. *Prevenca kriminality*. Bratislava: Ministerstvo vnútra SR, sekretariát Rady vlády SR pre prevenciu kriminality, 2001.
- České vězeňství č.1/2003, vydává Vězeňská služba ČR.
- Černíková, V. a kol. *Prekriminalita dětí a kriminalita mladistvých, kterým byla uložena ochranná opatření*. Praha: Policejní akademie ČR, 2002.
- Čírtková, L., Červinka, F. *Forenzní psychologie*. Praha: Support, 1994.
- Darmovzal, V.: Prevence mravních nemocí ve výchovně-vzdělávacím procesu na ZŠ. In: *Mravní nemoci mládeže a jejich prevence – sborník příspěvků z 6. konference ČpdS 9.10.1997, Brno*. Brno: Česká pedagogická společnost, 1998.
- Graham, J., Bennett, T. *Strategie prevence kriminality v Evropě a v severní Americe*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1996.
- Houšková, L. *Realizace a výsledky programu Pět P v regionu*. Absolventská práce. Kroměříž: 2001.
- Jedlička, Richard. *Analýza a prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže*. Praha: Karolinum, 1998.
- Klapilová, S. Úkoly rodiny v primární prevenci sociálních deviací. In: *Mravní nemoci mládeže a jejich prevence – sborník příspěvků z 6. konference ČpdS 9.10.1997, Brno*. Brno: Česká pedagogická společnost, 1998.
- Labáth, Vladimír. *Riziková mládež*. 1. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001.
- Matoušek, Oldřich; Kroftová, Andrea. *Mládež a delikvence*. 1. vydání. Praha: Portál, 2003.
- Matoušek, Oldřich et al. *Práce s rizikovou mládeží*. 1. vydání. Praha: Portál, 1996.
- Matoušek, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3. rozšířené a přepracované vydání. Praha: Slon, 2003.
- Matoušek, V. *Delikvence a škola – úvod do sociální patologie IV.*, Praha: Univerzita Karlova, 1980.
- Mendel, R. A.: *Less Hype, More Help: Reducing Juvenile Crime, What Works – and What Doesn't*. Washington, DC: American Youth Policy Forum, 2000.
- Prokešová, Miriam. *Sborník pro metodiky protidrogové prevence a sociálně patologických jevů*. 1. vydání. Ostrava: Repronis, 2000.

- Snyder, J., Patterson, G.: Family interaction and delinquent behavior. In: QUAY, H.C.: *Handbook of Juvenile delinquency*. New York: Wiley and Sons, 1987.
- Šotolová, E. Podmínky integrace Romů do společnosti. In: *Mravní nemoci mládeže a jejich prevence – sborník příspěvků z 6. konference ČpdS 9.10.1997, Brno*. Brno: Česká pedagogická společnost, 1998.
- Štech, S. Kvalitativní analýza poznatkových bilancí: co se vlastně naučili. In: *Sborník: Co se v mládí naučíš*. Praha: PedF UK, 1992.
- Štípek, J.: *K etiologii kriminality mládeže*. Praha: Ústav pro učitelské vzdělávání na UK v Praze, 1969.
- Vágnerová, M. Klíma, P.: *Kapitoly z psychopatologie dítěte*. Praha: SPN, 1985.
- Vágnerová, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 1999.
- Vágnerová M. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000.
- Večerka, K. a kol. *Prevence kriminality v teorii a praxi*. Praha: Ministerstvo vnitra ČR, 1997.
- Vocilka, Miroslav. *Náplň činnosti středisek výchovné péče pro děti a mládež. 2. vydání*. Praha: Tech market, 1996.
- <http://www.hestia.cz/>
- <http://www.mvcr.cz/>
- <http://www.prak.wz.cz/>